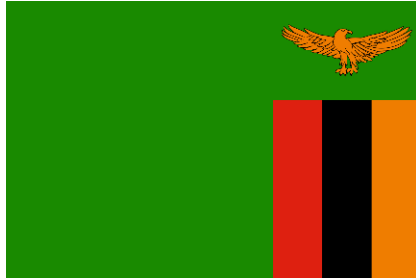

ZAMBIYA PAZAR BİLGİLERİ

T.C.
Ticaret Bakanlığı
Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği
Genel Müdürlüğü

İçindekiler

1. DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE UYGULAMALARI	3
2. PAZARIN ÖZELLİKLERİ	18
3. ÖNEMLİ SEKTÖRLER.....	21
4. PAZARDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN HUSUSLAR VE DİĞER BİLGİLER	30
5. ŞİRKET KURULUŞU VE İŞ YAPMA İLE İLGİLİ BİLGİLER	33

1. DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE UYGULAMALARI

Dış Ticaret Politikası

Zambiya’da Ticaret ve Sanayi Bakanlığı (*Ministry of Commerce Trade and Industry-MCTI*) lkedeki ticaret ve sanayi alanındaki ulusal politikaları ve programları oluőturana ve uygulayana ana kurum olup söz konusu Bakanlığa bağlı Zambiya Standartlar Bürosu (*Zambia Bureau of Standards*) Zambiya Kalkınma Ajansı (*Zambia Development Agency-ZDA*) ve Tketicini Koruma ve Rekabet Komisyonu (*Competition & Consumer Protection Commission- CCPC*) gibi birçok uygulama birimi bulunmaktadır. Ayrıca anılan Bakanlık, tarım, hayvancılık ve balıkçılık, adalet, finans ve turizm konularındaki ilgili Bakanlıklar ile koordineli bir şekilde çalıőarak ilgili sektörlerde oluőturulacak politikalara katkı sağlamaktadır.

Bununla birlikte, Bakanlık bünyesinde Ulusal Ticaret alıőma Grubu (*National Working Group on Trade- NWGT*) yer almakta olup söz konusu Grup içerisinde Zambiya Gelir İdaresi (*Zambia Revenue Authority-ZRA*), Zambiya Ulusal iftiler Birliği (*Zambia National Farmers Union-ZNFU*), Zambiya Ticaret ve Sanayi Odası (*Zambia Chamber of Commerce and Industry- ZACCI*), Zambiya Küçük ve Orta lekli İşletmeleri Derneği (*Zambia Chamber of Small and Medium Business Associations- ZCSMBA*) ve Zambiya reticiler Birliği (*Zambia Association of Manufacturers- ZAM*) gibi özel sektör temsilcileri yer almakta ve ülkenin ulusal ticaret politikalarının oluşturulmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Söz konusu çalışma grubu ile özel sektör, ülkedeki ticaret politikalarının belirlenmesinde önemli katkılar sağlamaktadır.

Gümrük ve Tüketim Yasası (*gümrük vergileri ve tüketim vergileri ile ilgili*) ve 2004 tarihli 12 sayılı Malların Kontrolü Yasası (*genel ticaret prosedürleri hakkında*) uluslararası ticaretle ilgili ana kuralları mevzuatları oluőmaktadır.

Ülkenin ticaret politikası;

- Ulusal ihracatı artırmak ve istihdam artırmak amacıyla katma değerini yüksek faaliyetleri teşvik etmek;
- Ekonomiini çeőitlendirerek uluslararası ticaret ortamına entegre rekabetçi bir ekonomiye dönüőtürmek;
- Yatırımları ihracat odaklı alanlara yönlendirmek;
- Yerli retim kapasitesini destekleyerek, üretimi arttırmak ve istihdam olanaklarını geniőletmek;
- Yerli firmaların katma değerini yüksek üretim yapabilmesi adına modern teknolojiye eriőebilmesini kolaylaştırmak;
- Yerli rnlerinin kalite ve standartlarındaki geliőmeleri desteklemek için kamu ve özel sektörün altyapı yatırımlarını kolaylaştırmak;
- Yerli firmalara verimlilik ve rekabet edebilirlik seviyelerini arttırmalarında yardımcı olarak firmaların i ve dış pazarlarda rekabet güçlerini arttırmaktır.

1982 yılından itibaren Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (*GATT*) tarafı olan Zambiya, 1 Ocak 1995 tarihinden beri Dünya Ticaret rgtne üyedir. Ayrıca, Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (*Common Market for Eastern and Southern Africa - COMESA*) ve Güney

Afrika Kalkınma Topluluğu'nun da (*Southern African Development Community-SADC*) bir üyesidir.

Gümrük ve Tüketim Yasası, genel olarak prosedürler, değerlendirme ve tercihsiz menşe kuralları dahil olmak üzere gümrükle ilgili konuları düzenlemekte olup. ZRA'ya bağlı Gümrük ve Vergi Dairesi, gümrük idaresinden sorumlu yetkili mercidir. 2009 yılında Zambiya Devleti tarafından kullanıma sunulan web tabanlı Gümrük Verileri Otomatik Sistemiyle (ASYCUDA) birlikte, ithalat ve ihracatla ilgili tüm belgeler tek bir yerde toplanarak gümrük işlemlerinin hızlandırılması hedeflenmiş olup gümrük beyannamelerinin çevrimiçi olarak sisteme yüklenmesiyle birlikte gümrükleme süreleri oldukça azaltılmıştır.

Zambiya'da şirketlerin ithalat ve ihracat yapabilmeleri için şirketlerin ticaret siciline kayıtlı olması ve vergi mükellefi olduklarını gösterir vergi numarasına sahip olmaları gerekmektedir. Ticaretle ilgili tüm gümrük işlemleri gümrük müşavirliği olarak bilinen lisanslı acenteler tarafından yapılmakta olup gümrük müşavirleri, vergi mükellefi olarak tescil edilmiş, gümrük sertifikasına ve deneyimine sahip ve gümrük idareleri tarafından lisanslanan şirketlerdir. Gümrükleme komisyon oranları piyasa koşullarında belirlenmektedir.

ASYCUDA kapsamında, yeşil (*muayenesiz malın serbest bırakılması*), sarı (*ilave belge doğrulamasından sonra malın serbest bırakılması*), kırmızı (*fizik muayeneden sonra malın serbest bırakılması*) ve mavi (*denetim sonrası kontrol*) olmak üzere dört gümrükleme kanalı vardır.

Zambiya'ya ithal edilmesi yasaklanan mallar şunlardır:

- Baz veya sahte paralar;
- Uygunsuz, müstehcen veya sakıncalı mallar;
- Halkın ahlakını tahrip etme eğilimi gösterebilecek herhangi bir eşya;
- Cezaevi ve ıslahevi yapımı ürünler;
- Qilika (*uyuşturucu olarak kullanılan bir ürün*);
- Zararlı müstahzarlar, özler, esanslar veya kimyasal ürünler içeren alkollü içecekler;
- İthalatı herhangi bir yasa uyarınca yasaklanmış olan mallar (*Gıda ve İlaç Yasası, Standartlar Yasası, Madenler ve Mineraller Yasası ve Çevre ve Kirlilik Kontrol Yasası gibi*);
- Alkollerin üretimi için kullanılabilen her türlü aparatlar veya parçalar.

Malların genel ithalatı için ithalat lisansı gerekmemekte olup işlenmemiş tarım ürünlerinin ithalat izni için *Sıhhi ve Bitki Sağlığı Sertifikası (Sanitary and Phytosanitary-SPS)* gerekmektedir. Tarım, balıkçılık, hayvancılık ve sağlık konularında yetkili bakanlıklar SPS ile ilgili konulardan sorumlu kurumlardır. Hayvan ve hayvansal ürünler, bitkiler ve bitkisel ürünler ile gıda ürünlerinin ithalatı öncesi gerekli izinler alınmalıdır. Hayvan ve hayvansal ürünlerin ithalatı için menşe ülkede verilen veterinerlik sertifikaları, bitkisel ve bitkisel ürünlerin ithalatı için menşe ülkede verilen bitki sağlığı sertifikaları gereklidir. Ayrıca, tüketici güvenliği ve insan sağlığının korunması adına farmasötik ürünleri ile fortifike edilmiş ev şekeri ithalatları Sağlık Bakanlığı tarafından verilecek izine tabidir.

Ticaret ile ilgili diğer tüm hususlar hakkında (<https://www.zambiatradeportal.gov.zm/>) adresinden bilgi sağlanmaktadır.

Gümrük Tarifeleri

Armonize Mal Tanımı ve Kodlama Sistemini kullanmakta olan ülkede gümrük vergi oranları dört farklı oranda uygulanmaktadır. Gümrük vergisi, bitmiş ürünler için genellikle %25, ara mamuller için genellikle %15 ve hammadde ve sermaye malları için %0 ile %5 arasında değişmekte olup uygulanan ortalama gümrük vergisi oranı %14 civarındadır.

COMESA üyesi olan Zambiya, diğer üye ülkelerden ithal edilen mallara gümrük kolaylığı uygulamaktadır. COMESA STA üyelerinden ithal edilen mallar gümrüksüzken, diğer COMESA üyelerinden yapılan ithalatlar düşük gümrük tarifelere tabidir. Bunun yanında 2012 yılından itibaren malın menşe belgesi taşıması halinde, Güney Afrika Cumhuriyeti de dahil olmak üzere serbest ticaret anlaşmasına dahil SADC üyelerinden (*Angola, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Seyşeller Cumhuriyeti hariç*) ithal edilen mallar için sıfır gümrük tarifesi uygulamaktadır.

2025 yılı için Zambiya Hükümeti bazı ürün ve yatırım mallarının ithalatında vergi muafiyeti ve indirimine gitmiş olup söz konusu ürünler aşağıda sıralanmaktadır.¹

- Petrol ve gaz aramaları ile jeotermal enerji alanında kullanılacak makine ve ekipman
- Vagon, lokomotif ve demiryolu taşıtları
- Elektrikle çalışan bisiklet, motosiklet, araç, kamyon, otobüs ve bunların şarj üniteleri gibi elektrik aksamaları
- En az %5 girdisi Zambiya'dan olmak üzere motosiklet ve üç tekerli üretici firmaların ithalatları
- Medya, film ve müzik ekipmanı ithalatında 3 yıl süreyle gümrük vergisinin askıya alınması
- İnşaat, demir-çelik, transformatör, gıda sanayisi gibi çeşitli alanlarda kullanılmak üzere 7202.41.00, 7306.90.00, 3801.30.00, 0404.10.00, 7005.21.00, 7005.30.00, 7307.21.00, 7217.20.00, 7213.91.00, 7226.11.00, 3923.90.90 GTİP kodlu ürünler

İç Vergiler

Zambiya'da gelir ve gider politikalarını oluşturan kurum Maliye ve Ulusal Planlama Bakanlığı (*The Ministry of Finance & National Planning*) olmakla birlikte vergiler ile ilgili uygulama birimi ise Zambiya Gelir İdaresi'dir (*Zambia Revenue Authority*).² Genel anlamda Zambiya karmaşık bir vergi sistemine sahip olup Zambiya'ya yatırım yapacak firmalarımızın alanında uzman bir vergi danışmanından destek almalarının faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Ülkedeki temel vergi mevzuatlarını, Zambiya Gelir İdaresinin Gümrük ve Özel Tüketim Kanunu (*The Zambia Revenue Authority's Customs and Excise Act, Cap 322*), 1966 tarihli Gelir Vergisi Kanunu (*Income Tax Act 1966*) ile 1995 tarihli Katma Değer Vergisine (*the Value Added Tax Act of 1995*) ilişkin mevzuatlar oluşturmaktadır. Vergi oranları firmaların faaliyet alanlarına göre değişmekle birlikte genelde Zambiya'daki vergi oranları Sahra-altı Afrika ülkeleri ortalamasına

¹ 2025 tarife cetveli için bkz.

<chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcqlclefindmkaj/https://www.zra.org.zm/wp-content/uploads/2025/02/2025-National-Tariff-Book-January.pdf>

² <https://www.zra.org.zm/>

göre düşüktür. Fakat finansal hizmetler, madencilik ve telekomünikasyon alanlarında ise vergi oranları söz konusu ülkelere göre yüksek seviyededir.

Düşük vergi oranının bir diğer kaynağı imalat ve tarım sektörüne tanınan sermaye muafiyeti (*capital allowance*) uygulamasıdır. Bu uygulamaya göre, satın alınan imalathane ya da makineler üzerinden %50 oranında sermaye muafiyeti uygulanabilmektedir. Bu oran, çiftçilik ve tarım ürünleri işleme sektörlerinde kullanılan imalathane ya da makinelerde %100 olarak uygulanmaktadır.

Ülkedeki temel vergiler;

- Doğrudan vergiler
 - Kurumlar vergisi,
 - PAYE (*Pay-As-You-Earn*) vergisi,
 - Diğer şahsi gelir vergileri
- Gümrük vergisi
- Özel tüketim vergisi,
- Katma değer vergisi,
- Mülkiyet transferi vergisi,
- Madencilik vergisi.

Uygulanmakta olan tüm vergiler ve oranlarına, Zambiya Gelir İdaresi'nin internet sayfasının ilgili bölümünden ulaşılabilir. ³ Tüm vergi mükelleflerinin Akıllı Faturalama Sistemi (*Smart Invoicing System*) kapsamında fatura düzenlemeye geçmeleri için son tarih 30 Eylül 2024 olarak belirlenmiştir.

Kurumlar vergisi:

Kurumlar vergisi oranı standart olarak %30⁴ olarak uygulanmaktadır. Ancak kurumlar vergisi oranları, sektör bazında değişmekte olup tarım ve tarımsal ürün işlemelerinde %10; geleneksel olmayan ihracat ürünleri, organik ya da kimyasal gübre üretimi yapan şirketlere %20 oranında kurumlar vergisi uygulanmaktadır.

Pamuk tohumu, pamuğun çırçırılması, pamuk eğirme ve dokuması alanında faaliyet gösteren firmalara 10 yıl olmak üzere vergi tatili uygulaması yapılmaktadır.

Aşağıda çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren şirketlere uygulanan kurumsal vergisi oranları gösterilmiştir.

Sektörel Kategori	Kurumlar (Gelir) Vergisi Oranı
Standart Oran	%30
Bankacılık	%30
Telekomünikasyon sektörü	%35
İmalat sanayi ve diğer şirketler	%30

³ <https://www.zra.org.zm/tax-information>

⁴ 1 Ocak 2022 tarihinden önce %35 olarak uygulanmaktaydı.

Turizm	%30
Kamu Özel Ortaklık Girişimleri	% 25
Konaklama ve yemek hizmeti veren bir kişinin elde ettiği gelir	%30
Lusaka Borsasına Kote Şirketler	%30
Tarım (Çiftçilik)	%10
Kamuya Faydalı Örgütler (iş faaliyeti gelirleri üzerinden)	%15
Agro-İşleme	%10
Geleneksel Olmayan İhracat - Tarımsal işleme ve Tarım	%10
Geleneksel Olmayan İhracat - Diğer	%20
Kimyasal Gübre Üretimi	%15
Organik Gübre Üretimi	%15
Vakıf, Tereke veya Müflis Malvarlığı	%30
Kırsal İşletmeler	Vergi yükümlülüğü, ilk 5 yıl için 1/5 oranında azaltılmıştır.
Seramik ürünleri imalatı işini yürüten bir kişinin elde ettiği gelir	%0
Madencilik İşleri	%30
Mineral işleme	%30
Bakır katot kullanılarak yapılan imalatlar	%20
Online Şans Oyunları Geliri	%20
ZDA tarafından onaylanmış ve çok tesisli bir ekonomik bölgede veya bir sanayi parkında üretim faaliyetlerini sürdüren bir ticari işletmenin ihracat gelirleri (1 Ocak 2022'den sonra alınan ZDA lisansları için)	İşletmeye geçiş tarihi itibarıyla ilk 10 yılda kazanılan gelir üzerinden %0. Oran, 11. yıldan 13. yıla kadar geçerli oranın %50'si oranında düşürülmüştür. 14. ve 15. yıllarda geçerli oranın %25'i oranında indirim yapılır.
2006 tarihli ZDA Yasası kapsamında beyan edilen öncelikli sektörde faaliyet gösteren Ticari İşletmeler (1 Ocak 2018 tarihinde veya sonrasında alınan ZDA lisansı sahipleri için)	Aşınma ve yıpranma İşletme tarafından o işletmenin amaçları doğrultusunda satın alınan ve kullanılan herhangi bir yeni alet, tesis veya makine ile ilgili olarak %100'ü geçmemek üzere hızlandırılmış oran.

Kurumlar vergisi son ödeme tarihi, elektronik ödemeler için vergi yılının sonu akabindeki 21 Haziran; elden ödemeler için ise 5 Haziran'dır. Ödemelerin taksitler halinde yapılması halinde 31 Mart, 30 Haziran, 30 Eylül ve 31 Aralık tarihleri son ödeme tarihleri olarak belirtilmektedir.

Şahsi Gelir Vergisi:

Şahsi gelir vergisi %0 ila %37⁵ aralığında aşağıdaki gibi uygulanmaktadır. 2025 yılında bu tutar

⁵ 2024 yılında üst barem bir önceki yıl olan %37,5'ten %37 seviyesine indirildi.

5.100 kıvaça seviyesine yükseltilmiş Zambiya Hükümeti düşük gelir gruplarının daha az vergi ödemesini hedeflemiştir.

Gelir Aralığı (Aylık)	Oranlar
5.100 kıvaça kadar	%0
5.101 kıvaça üzeri – 7.100 kıvaça kadar	%20
7.101 kıvaça üzeri – 9.200 kıvaça kadar	%30
9.200 kıvaça üzeri	%37

Pay-As-You-Earn (PAYE):

Çalışanların geliri vergisi kapsamında PAYE sistemi bulunmaktadır. Bu kapsamda; işverenlerin, *Pay-As-You-Earn* (PAYE) sistemine kayıt yaptırması gerekmektedir. Bu sistemde, işverenler, çalışanlarının maaşlarını vergilendirilebilir kısımdan çıkardıktan sonra ulaşılan meblağı Zambiya Gelir İdaresi'ne bir sonraki ayın 10 unu gününe kadar beyan etmektedir.

Vergilendirilebilir kapsama giren kalemler:

- Aylık maaş,
- Birikmiş yıllık izinlerin tazminatı,
- Hak kazanmış olduğu hizmet primleri.

5 Ocak 2016 tarihinde yapılan Anayasa değişikliğine istinaden, “emeklilik ödemeleri kapsamına giren ödemeler”, vergilendirilebilir kapsamın dışında tutulmaktadır.

Katma değer vergisi (KDV):

Katma değer vergisi genel oranı %16 olmakla birlikte bazı mal ve hizmetlerin (*örneğin, sağlık, eğitim, kitap ve cenaze hizmetleri*) KDV muafiyeti bulunmaktadır. KDV beyan etme/bildirim süresi, 2020 yılından itibaren takip eden her ayın 16. günü olarak belirlenmiştir. KDV, yerli ve ithal ürünlere aynı oranda uygulanır. KDV, ithal edilen ürünlerin CIF değerine gümrük vergisi ilave edildikten sonra uygulanır.

Ciro üzerinden alınan vergi veya satış vergisi (TOT (Turn over tax)):

2025 yılında ciro vergisi kayıt eşiği yükselterek yıllık cirosu 5.000.000 ZMW'ye (önceden 800.000 ZMW) kadar olan işletmelere uygulanmaya başladı. Uygulanacak vergi oranı da yüzde 4'ten yüzde 5'e çıkarıldı. Ancak kira geliri vergisi, zanaatkar ve küçük ölçekli madencilik lisansı sahipleri ve KDV için ZMW 800.000 eşiği tutarı sabit tutuldu. Bu durumda 5.000.000 kıvaça altında gelir beyan (*elde*) eden firmaların KDV için kayıt yaptırması zorunlu değildir. Bunun yerine, *Ciro Üzerinden Alınan Vergi (TOT-Turn Over Tax)* için kayıt yaptırma seçeneği bulunmaktadır.

Stopaj vergisi (*withholding tax*):

Stopaj vergisi %10, %15 veya %20 oranları düzeyindedir. Stopaj vergisinde önemli bir istisna, madencilik faaliyetlerinde bulunan firmaların temettü dağıtımında olup uygulama oranı %0 düzeyindedir.

2018 yılından itibaren, stopaj vergisine ilişkin beyan/ödeme süresi, takip eden ayın 14. günü olarak belirlenmiştir.

Stopaj kategorisi	Stopaj vergi oranları
Yerleşiklerin hazine bonosu ve devlet tahvillerinden elde ettiği gelirler	%15
Yerleşik olmayanların hazine bonosu ve devlet tahvillerinden elde ettiği gelirler	%20
Gayrimenkul Yatırım Ortaklığınca dağıtılan gelir	%15
Temettüler (<i>nihai vergi- yerleşik kişiler</i>)	%15
Temettüler (<i>nihai vergi- yerleşik olmayan kişiler</i>)	%20
Madencilik faaliyetine devam eden bir şirket tarafından ödenen temettüler	%0
Lusaka Borsası'nda (LUSE) kote olan bir şirket tarafından bir şahsa ödenen temettüler	%0
Motorlu taşıtların, motosikletlerin ve bisikletlerin montajını yapan bir şirket tarafından ödenen temettüler	%0 (<i>ilk 5 yıl için</i>)
Tarımsal faaliyet gelirinden beyan edilen temettüler	%0 (<i>ilk 5 yıl için</i>)
2006 tarihli ZDA Yasası uyarınca çok tesisli bir ekonomik bölgede veya sanayi parkında faaliyet gösteren bir şirket tarafından ihracattan elde edilen karlar üzerinden ödenen temettüler (<i>1 Ocak 2022'den sonra alınan lisanslar için</i>)	%0 (<i>İşletmeye geçiş tarihi itibarıyla ilk 10 yıl</i>)
Bireysel faiz geliri (<i>bankalardan veya konut kooperatifi tasarruflarından ve mevduat hesaplarından kazanılmış</i>)	%0
Faiz (<i>yerleşik kişiler</i>)	%15
Faiz (<i>yerleşik olmayan kişiler</i>)	%20
Telif hakları (<i>yerleşik kişiler</i>)	%15
Telif hakları (<i>yerleşik olmayan kişiler</i>)	%20
Komisyonlar (<i>yerleşik kişiler</i>)	%15
Komisyonlar (<i>yerleşik olmayan kişiler- nihai vergi</i>)	%20
Yerleşik kişiler için kamu eğlence ücretleri	%15
Yabancılar (<i>yerleşik olmayan kişiler</i>) için kamu eğlence ücretleri (<i>nihai vergi</i>)	%20
Yerleşik kişiler yönelik yönetim ve danışmanlık ücretleri	%15
Yabancılar (<i>yerleşik olmayan kişiler</i>) yönelik yönetim ve danışmanlık ücretleri	%20
Yerleşik olmayan müteahhitlerin geliri (<i>nihai vergi</i>)	%20
Şube karının ödenmesi veya dağıtımı	%20
Şans oyunlarından, piyangodan ve bahislerden kazanç geliri	%20
Menkul kıymetler listesinde yer alan yeşil tahvillerden kazanılan faiz geliri (<i>En az 3 yıl vadeli</i>)	Muaf

İşletme payı vergisi (*Royalty tax*):

Madencilik firmalarının temettü dağıtımında stopaj vergisi muafiyeti bulunmakla beraber, madencilik sektöründe işletme payı vergisi (*royalty*) ilgili sektördeki yatırımcı istihdam sayısı ile çıktı miktarının artırılması ve uluslararası standartlara da uyum açısından bir önceki yıla göre güncelleme yapılarak vergi oranı %5,5-%10'dan %4-10 arasında vergi oranlarına güncellenmiştir.

Madencilikte işletme payı vergisi (*Royalty*):

Bakır (Norm Fiyat/Ton Aralığı)	Mineral İşletme Payı	Vergilendirilecek Tutar
<4.000 \$	%4	İlk 4.000 \$
4.001 \$ ve 5.000 \$ altında	%6,5	Sonraki 1.000 \$
5.001 \$ ve 7.000 \$ altında	%8,5	Sonraki 2.000 \$
7.000 \$ ve üzeri	%10	Denk

Diğer Maden ve Mineraller (Tanım)	Mineral İşletme Payı
Baz metaller (Bakır haricindeki)	Norm değer üzerinden %5
Enerji ve Endüstriyel Mineraller	Brüt değer üzerinden %5
Gemstones	Brüt değer üzerinden %6
Değerli metaller	Norm değer üzerinden %6
Kobalt ve Vanadyum	Norm değer üzerinden %8

Özel tüketim vergisi:

Özel tüketim vergisi oranları %3 ila %145 arasında değişmektedir. Soda (*su*), şeker kamışı ve bazı türevleri, içecekler, tütün ve bazı türevleri ve ikameleri, elektrik ve petrol üzerinde özel tüketim vergisi alınmaktadır.

“Etil alkol ve diğer alkollü ürünlere”, “diğer türün ürünlerine (işlenmemiş tütün, tütün kırpıntısı (tobacco refuse) dahil)” ve “çimentoya” özel tüketim vergisi; ayrıca tütün (*cigar, cheroots ve cigarillos ürünleri hariç*) üzerinde karmaşık vergi hesaplaması (özel ve *ad valorem* oranlar) 2018 yılı başından itibaren uygulanmaya başlanmıştır.

Özel tüketim vergileri tablosu

Ürün	İstatistikî birim	Oran
Tütün Atığı (<i>Tobacco Refuse</i>)	Kg	%145 veya K452 (<i>hangisi daha yüksekse</i>)
Sigara	Mille (“bin tane” sigara)	K452
Pipo tütünü	Kg	%145 veya K452 (<i>hangisi daha yüksekse</i>)
Diğer tütün ürünleri (<i>işlenmemiş tütün, tütün kırpıntısı dahil</i>)	Kg	%145 veya K452 (<i>hangisi daha yüksekse</i>)
Opak Bira	Litre	K0,25
Kasava Bırası		%10
Malt Bırası		%20
Kömür	Ton	%5
Dizel (gaz yağı)	Dekalitre	Yakıt Vergisi K0.75 litre başına
Petrol	Dekalitre	K2,34/daL
Fuel Oil	Dekalitre	K9,30/daL
Hidrokarbon Gazları	Litre	K0,54/lt

Jet yakıtı	Dekalitre	K4,80
Diğer Hafif Yağlar	Dekalitre	%15
Etil alkol	Litre	%60
Etil alkol ve diğer alkollü ürünler	Litre	%60
Şarap	Litre	%60
Alkol derecesi hacimce %80'den az olan Denatüre Edilmemiş Etil Alkol	Litre	%60
Elma şarabı	Litre	%60
Diğer fermente içecekler	Litre	%60
Airtime (cep telefonu kontörü)	Ses için dakika; Veri için MB; SMS için adet sayısı	%17,5
Kozmetik	Kg	%20
Plastik çanta	Kg	%30
Elektrik enerjisi	100 kWh	%3
Çimento	Ton	K40/ton
Meyve Suları, Aromasız ve Şekersiz Sular, Aromalı veya Tatlandırılmış sular	Litre	K1/lt
Ağırlıkça %1'den az, maksimum %10'a kadar yağ içeriğine sahip sulandırılmış veya yeniden birleştirilmiş süt	Litre	K1,50/lt

Mülkiyet devri vergileri (*Property transfer tax*):

2018 yılından itibaren “*fikri mülkiyet*” transferine %5 oranında uygulanan vergi oranı 2024 yılında ilgili alanda yerel kaynakların mobilitesini artırmak amacıyla %7,5'e, 2025 yılında ise %8'e yükseltilmiştir. Ancak fikri mülkiyet hakkı transferi kapsamında, “*mülkiyetin sahipliği*” değişmiyorsa mülkiyet devri vergi yükü doğmamaktadır.

Mülkiyet Devri Vergisi Kategorileri	Oran (%)
Arazi Satışı ya da devri (<i>binalar, yapılar veya bunların üzerine ilaveler dâhil</i>)	%8
Doğrudan ya da dolaylı hisse devri	%8
Fikri mülkiyet hakları devri (<i>ticari marka, patent, telif hakkı veya endüstriyel tasarım dâhil</i>)	%8
Madencilik hakkı / Madencilik hakkı üzerinde faiz devri ya da satışı	%10
Madeni keşfeden firma tarafından yapılan Madencilik Hakkı devri ya da satışı	%8
Maden İşleme Ruhsatı satışı ya da devri	%8
Mineral İşletme Ruhsatı satışı ya da devri	% 10

Amortisman:

Genellikle ülkedeki düşük vergi oranı kaynaklarından biri imalat ve tarım sektörüne tanınan sermaye muafiyeti (*capital allowance*) uygulamasıdır. Bu uygulamaya göre, satın alınan imalathane ya da makineler üzerinden %50 oranında (*bazı sektörlerde %100 oranında*) sermaye muafiyeti uygulanabilmektedir, böylece makine maliyeti vergilendirilecek kârdan düşülebilmektedir.

Sermaye Muafiyeti Kategorileri	Oran (%)
Sanayi Yapısı İnşası/Yatırımı	% 10
Ticari Bina/ Ticari Araçlar	% 2 / % 25
Tarım ve Tarım Ürünleri Üretimine Yönelik Makine ve Uygulamalar	% 100
Elektrik Üretimine Yönelik Makine ve Uygulamalar	% 50
İmalat ve Turizme Yönelik Makine ve Uygulamalar	% 50

Vergiden muafiyet:

Zambiya Kalkınma Ajansı (*Zambia Development Agency (ZDA)*),⁶ katma değer üreten/geleneksel olmayan ürünlerin ihracatında kurumlar vergisinin, belirli firmalar bazında %15 oranına kadar düşürülebilmesi için Maliye ve Ulusal Planlama Bakanlığı'na ve Zambiya Gelir İdaresi'ne tavsiyede bulunabilmektedir.

Vergi muafiyetleri kapsamında “Önceden Alınan Gelir Vergisi”nden (*Advance Income Tax /AIT*) muafiyet elde edilebilmektedir. Bunun için, firmanın, “*Tax Clearance Certificate*” isimli bir belge alması gerekmektedir. Bu belge için, Zambiya Gelir İdaresi (ZRA) internet sayfasında “e-Services” linki üzerinde yer alan “*Tax Clearance Certificate*” bağlantısı kanalıyla başvuru yapılabilmektedir. Başvurunun yaklaşık 2 saat içinde değerlendirilmeye alınacağı ve on-line “*eTaxClearance*” belgesinin alınabileceği belirtilmektedir. Bu belgenin alınabilmesi için ithalatçının muhasebe kayıtları bakımından muteber olması, bu bağlamda, tüm vergi borcu ödemelerinin uygun zamanda yapılmış olması gerekmektedir.

Girdi vergisi (*input tax*):

Aşağıdaki ürünlerin yalnız “ticari amaçlarla” alınması halinde; “girdi vergisi” KDV vergi matrahından düşürülebilmektedir (*deductable*):

- Yerli soğutma ekipmanı,
- Klimalar,
- Cep telefonları,
- Motorlu araç parçaları,
- Televizyon üniteleri,
- Dijital uydu,
- Dekoder,
- Video oynatıcılar,
- Pencere gölgelikleri ve perdeler.

Ürün Standartları ile ilgili Uygulamalar

Zambiya Zorunlu Standartlar Ajansı⁷ (*Zambia Compulsory Standards Agency- ZCSA*), 2017 tarihli 3 no'lu Zorunlu Standartlar Yasası ile kurulan Ticaret ve Sanayi Bakanlığı'na bağlı bir kurum olup anılan kurumun görevi kalite altyapı süreçleri düzenlemek ve yönetmektir. ZCSA,

⁶ <https://www.zda.org.zm/>

⁷ Kurum İletişim : Plot No. 5032, Great North Road, P.O Box 30312 Lusaka Tel: +260 211 224900
<https://www.zcsa.org.zm/>

sınır denetimleri, piyasa öncesi ve sonrası gözetimler gibi faaliyetler aracılığıyla zorunlu standartlara uyumu izlemekte ve piyasa gözetimi kapsamında piyasada bulunan ürünlerin geçerli kalite ve güvenlik gerekliliklerini karşılayıp karşılamadığını kontrol ederek piyasa sonrası uyumluluğu sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca anılan kurum, kamu güvenliği ve sağlığı, tüketicinin korunması ve çevrenin korunması amacıyla zorunlu standartları da oluşturan bir yapıdadır. Standartlar belirlenirken Codex Alimentarius, Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü gibi uluslararası örgüt ve yapılar ile de işbirliği kurmakta ve doğrudan benimseme veya uyarlama yoluyla özel uluslararası standartları oluşturmaktadır.

2017 tarihli 3 no'lu Zorunlu Standartlar Kanunu gereği zorunlu standartlara tabi mal veya ürünlerin herhangi bir ithalatçının uyması yasal bir zorunluluk olup Kanun, zorunlu standartlara tabi bir ürünü ithal etmeden önce ithalatçıların yapması gerekenleri ve Kanuna uymayan ithalatçılar hakkında uygulanacak yaptırımları açıkça belirtmektedir. Önümüzdeki dönemde kurumum yetkilerinin artması beklenmektedir.

Zambiya Zorunlu Standartlar Kurumu yansira Zambiya Standartlar Bürosu⁸ (*Zambia Bureau of Standards -ZABS*), Zambiya Ulusal Standartlarını ve ilgili normatif yayınları geliştirmek, sürdürmek veya geri çekmekten sorumlu kuruluştur. Ayrıca ürün muayene hizmetleri, test hizmetleri, sistem ve ürün sertifikasyonu gibi alanlar ile yeni standartlar, mevcut standartların iyileştirilmesi, test metodolojisinin standartlaştırılması çalışmalarını yürütmektedir. Söz konusu kurum paydaşlarla fikir birliği içinde kendi standartlarını geliştirmekte bunun yanında QMS ISO9001 göre belgelendirme yetkinliğine ve uzmanlığına sahiptir. ZABS, İthalat Kalitesi İzleme Programı yetkisi kapsamına giren ithalat ve ihracat denetimleri yoluyla zorunlu standartları uygulamaktadır.

ZABS, yiyecek ve içeceklerden inşaat malzemelerine ve petrol ürünlerine kadar 150'den fazla farklı ürüne sertifika vermekte olup ZABS, aşağıdakiler de dahil olmak üzere çok çeşitli ürünleri sertifikalandırmaktadır.

- Yiyecek ve içecekler- fıstık ezmesi, yemeklik yağ, içecekler ve şişelenmiş su,
- Sabunlar ve deterjanlar- çamaşır sabunları, çamaşır tozları, el dezenfektanları ve temizlik kimyasalları
- İnşaat malzemeleri- deforme çubuklar, çimento, beton ürünleri ve elektrik kabloları
- Tekstil ve boyalar- paketleme malzemeleri, ayakkabılar, boyalar, vernikler ve mürekkepler
- Petrol ürünleri- yağlayıcılar ve yakıtlar
- Tarım ürünleri- hayvan yemleri ve daha fazlası

Bununla birlikte, tarımsal Ürünlere ilişkin Tarım Bakanlığı (*Ministry of Agriculture*), insanlarda kullanılan ilaç, sağlık ekipmanları, kozmetik ve canlı cansız et ve balık ürünleri ile gıda ürünlerinde Sağlık Bakanlığı, ateşli silahlar, mühimmat ve patlayıcılar için ise Zambiya Polis Hizmetleri birimi izin ve belgelendirmelerde Zambiya Zorunlu Standartlar Kurumu ve Zambiya Standartlar Bürosu (ZABS) ile koordineli şekilde çalışmaktadır.

⁸ Lechwe House, Freedom Way P. O. Box 50259 Lusaka, Zambia -Sertifikasyon: +260 777 764 421

Test Laboratuvarları: +260777 764 423 Standartlar: +260 777 764 420 İletişim: +260 777 764 422

www.zabs.org.zm

Ayrıca,

– Tarımsal Ürönlere ilişkin Tarım Bakanlığı (*Ministry of Agriculture*), insanlarda kullanılan ilaç, sağlık ekipmanı, kozmetik ve canlı cansız et ve balık ürünleri ile gıda ürünlerinde Sağlık Bakanlığı, ateşli silahlar, mühimmat ve patlayıcılar için ise Zambiya Polis Hizmetleri birimi izin ve belgelendirmelerde Zambiya Zorunlu Standartlar Kurumu ve Zambiya Standartlar Bürosu (ZABS) ile koordineli şekilde çalışmaktadır.

– Gıda güvenliği ile hayvan ve bitki sağlığı standartlarını düzenleyen temel kurallar, Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) Sağlık ve Bitki Sağlığı Önlemlerinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma (*SPS Anlaşması*) kapsamında belirlenmiş ve Bitki Sağlığı sertifikaları (*Phytosanitary Certificate*) talep edilmektedir. Zambiya'da sertifikaların doğrulama işlemi sertifikayı veren mercii ile iletişime geçmek ya da sertifika üzerindeki QR kodun doğrulanması gerekmektedir.

Diğer taraftan *karantina* hususları bakımından Zambiya'da karantina uygulamalarına ilişkin süreçler "*The Plant Pests And Diseases Act*" de düzenlenmiştir. Kanun, bitkileri etkileyen hastalıkların yayılmasını önlemek için tedbirleri içermekle birlikte genel anlamda yumrular, soğanlar, mısırlar, kökler, çelikler, aşılar, tohumlar ve meyveler ile bitkinin, kendisinden koparılmış olsun veya olmasın herhangi bir kısmı işlenmemiş bitkileri kapsamaktadır. Bakanlık duruma göre bir müfettiş atamakta ve müfettiş gerekli incelemeleri yürütür. Ürünlerin imha kararı alınması durumunda ithalatçı kararın alınmasından itibaren 7 gün içinde itiraz edebilir.

Zambiya'ya Güney Afrika Bölgesi dışından ithal edilen ürönlere ilişkin özel düzenleme anılan Kanunun 7. Bölümünde yer almakta olup aşağıda özetlenmiştir.

Bitki Adı	Uygulanacak İşlemler
Avakado	Gözetimli ithalat/Bitki sağlığı sertifikası
Muz	Karantina/ Bitki sağlığı sertifikası
Kasava	Karantina/ Bitki sağlığı sertifikası
Arpa, yulaf, çavdar ve buğday tohumları	Bitki sağlığı sertifikası/ Mantarsızlık beyanı
Kestane	Bitki sağlığı sertifikası/Kestane kanseri beyanı

Gıda güvenliği ile *hayvan ve bitki sağlığı standartlarını* düzenleyen temel kurallar ise Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) Sağlık ve Bitki Sağlığı Önlemlerinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma (*SPS Anlaşması*) kapsamında belirlenmiş ve bitki sağlığı sertifikaları (*phytosanitary certificate*) talep edilmektedir. Bitki sağlığı önlemleri ile ilgili ana birim Bitki Karantinası ve Bitki Sağlığı Servisi (*Department Of Plant Quarantine And Phytosanitary Service -PQPS*)'dir.

Bitki Karantinası ve Bitki Sağlığı Servisi (PQPS), Tarım Bakanlığı'nda bitki zararlılarının ülkeye girişini ve yayılmasını önlemeyi ve bitkilerin ve bitki ürünlerinin hem yerel hem de uluslararası alanda güvenli hareketini kolaylaştırmayı amaçlayan düzenleyici hizmetler sağlama temel yetkisine sahip yeni bir birimdir. Zambiya, Uluslararası Bitki Koruma Sözleşmesi'ne (IPPC) taraf olan bir ülke olup buna göre Ulusal Bitki Koruma Örgütü'ne (NPPO) sahip olma yükümlülüğü vardır. Departman Bitki Zararlıları ve Hastalıkları Yasası 233. maddesi kapsamında işlem,

düzenleme ve denetimlerini gerçekleştirir. Ayrıca, Zararlı Otlar Yasası 231. madde, Kahve Yasası 228. madde, Pamuk Yasası 227. maddeler kapsamında da görevini icra etmektedir.

Bitki sağlığı sertifikası doğrulama işlemi sertifikayı veren mercii ile iletişime geçmek ya da sertifika üzerindeki QR kodun doğrulanması gerekmektedir.

Helal sertifikasyon süreçlerini ise *Zambian Halaal Certifiers*⁹ kurumu yürütmektedir. Ancak Zambiya’da birçok danışmanlık şirketi de belgelendirme süreçlerini takip etmek amaçlı faaliyet yürütmektedir. Helal belgelendirme alan şirketlere “ZAMHA- ZAMBIAN HALAAL CERTIFIERS” etiketi verilmekte ve bu şekilde o şirketin helal ürünler satıp satmadığı anlaşılmaktadır.

Helal belgelendirme temini için başvuru süreci, helal uygulama ve geliştirme süreci takibi, iç denetim ve değerlendirme ve sertifikanın iletimi süreçlerini kapsamaktadır.

Zambiya’da yerleşik ithalatçıların ithalat süreçlerinde temin edecekleri belgeler genel olarak;

- Tedarikçinin Ticari Faturası
- Deniz ve kara kargo için Konşimento
- Navlun faturası
- Menşe şahadetnamesi
- Düzenlenmiş mallar için İthalat/İhracat İzni veya Lisansı
- Banka Ekstreleri ve ilgili belgeler
- Satış Sözleşmeleri
- Paketleme Listesi Beyanlarıdır.

Diğer taraftan ithal edilecek ürünün niteliğine göre yukarıdaki belgelere ilave belgeler talep edilmektedir. Bu kapsamda Zambiya’ya ithal edilecek bazı ürünlerde istenilen ilave belgelere aşağıda yer verilmektedir.

ÜRÜN ADI	Talep Edilen Belgenin Mahiyeti (CE, Helal Sertifikası, Diğer)	Söz Konusu Belgeleri Veren/Düzenleyen Kurum/Kuruluş
Maden, cevher ve mineral	Maden ve Mineral İthalat ve İhracat İzni Başvuru formunun/ mineral ve madene ilişkin analiz belgesi	Maden ve Mineral Geliştirme Bakanlığı
Petrol ve madeni yağlar	Faaliyet Ruhsatı	Enerji Bakanlığı
Hayvanlar, Hayvansal Ürünler, Hayvansal Yan Ürünleri	İyi Üretim Uygulamaları Sertifikası/Faaliyet Ruhsatı/İthalat Uygunluk Belgesi/Sağlık Sertifikası	Hayvancılık ve Balıkçılık Bakanlığı
Canlı Balıklar	Sağlık Sertifikası	Hayvancılık ve Balıkçılık Bakanlığı
Bal, Arı veya Kovan Ürünleri	Bal, Arı veya Kovan Ürünleri için İthalat İzin Belgesi	Hayvancılık ve Balıkçılık Bakanlığı
Hayvan Yemi	Bitki sağlığı sertifikası*	Hayvancılık ve Balıkçılık Bakanlığı

⁹ zamhahalaal@gmail.com

Hayvan Hastalıklarının Tedavisinde Kullanılan Virüs, Aşı, Serum veya Benzeri Ürün	İthalatçının veteriner ilacı veya biyolojik ürünü kullanma, taşıma veya satma konusunda lisansı/ İthalat Uygunluk Belgesi/ İyi Üretim Uygulamaları Sertifikası	Hayvancılık ve Balıkçılık Bakanlığı/ Zambiya İlaç Denetleme Kurumu (Zambia Medicines Regulatory Authority (ZAMRA)
Pamuk	Tarım Ürünleri İthalat İzin Başvuru Belgesi*/Pamuk İthalat Lisansı	Tarım Bakanlığı
Gübre	Menşei ülkeden Analiz Sertifikası/Çevre Ajansı Lisansı/ Radyasyon Koruma Otoritesinden geçerli Radyasyon Testi Sertifikası	Tarım Bakanlığı/Çevre Ajansı/ Zambiya Standartlar Bürosu
Ateşli Silahlar	Aracı/Turist İthalat izni,	Zambiya Polis Teşkilatı
Traktör ve diğer araçlar	Ürün Standart Belgesi	Zambiya Zorunlu Standartlar Ajansı

Ambalaj, Paketleme ve Etiketleme

Zambiya’da ürünlerin *etiketlenmesine* ilişkin düzenlemeler ve denetimler Zambiya Zorunlu Standartlar Ajansı tarafından gerçekleştirilmektedir. Tüm etiketlemelerin ulusal resmi dili olan İngilizce kullanılarak yapılmasını ve aynı şekilde etiketlemeyle ilgili ulusal standart olan ZS 033'ün kullanılmasını gerektirmektedir. Etiketin içeriğinde ürünün adı; içerik listesi; net içerik ve süzölmüş ağırlık; üreticinin adı ve adresi; menşe ülkesi; parti tanımlama sistemi; son kullanma tarihi; işaretleme ve depolama talimatları ve kullanım talimatlarının yer alması zorunludur.

İlaç ürünlerinin üzerinde ayrıca içerik, önerilen dozaj, raf ömrü ve uyarı notlarının ayrıntılı olarak açıklandığı İngilizce etiketler bulunmalıdır.

Yine tekstil ürünlerinde marka, üreticinin adı ve ithalatçının bilgileri ile ürüne ilişkin detaylı bilgilerin belirtilmesi gerekmektedir.

İthal gıda ürünlerde yukarıda bahsedilen hususlara yer verilmez ise Zambiya Zorunlu Standartlar Ajansı (ZCSA) tazminat ödemedi ürünleri müsadere ve imha etme yetkisine sahiptir.

Teknik Engeller

Piyasaya arz edilen tüm ürünlerin güvenli ve kaliteli olmasını sağlamak ülkelerin en temel öncelikleri arasındadır. Bu amaçla, ürünlerin uyması gereken teknik kriterler (*standartlar ve teknik düzenlemeler*) ile ürünlerin bu kriterlere uygun üretildiğini belgeleyen uygunluk değerlendirmesi işlemlerine günümüzde daha fazla başvurulmaktadır. Standartlar, teknik düzenlemeler ve uygunluk değerlendirme prosedürleri, sınai, ekonomik ve ticari gelişmeye katkıda bulunan, insan can ve mal güvenliğini korumayı amaçlayan, modern ekonominin ve standardizasyon sisteminin temel taşlarıdır.

Bununla birlikte, standartlar, teknik düzenlemeler ve uygunluk değerlendirmesi işlemleri çoğu zaman insan sağlığı ve güvenliği gibi meşru amaçların ötesinde ticarete teknik engeller olarak adlandırılan ve uluslararası ticaretin serbest akışını olumsuz etkileyen engellere yol açmaktadır. Uluslararası kabul görmüş standartlardan farklı teknik kriterler belirlenmesi ve gerektiğinden katı test ve belgelendirme işlemlerinin zorunlu kılınması bu alandaki en önemli sorunlardır. Şeffaf bir şekilde kabul edilmeyen ve uygulanmayan bu düzenlemeler ihracatçı firmalar açısından ek külfet ve maliyetlere de yol açmakta ve rekabet edebilirliklerini güçleştirmektedir. İhracatta karşılaştığımız ticarete teknik engellerin önlenmesi, sürdürülebilir ihracat artışının sağlanması açısından da önemlidir.

Bu kapsamda, T.C. Ticaret Bakanlığı Ürün Güvenliği ve Denetimi Genel Müdürlüğü internet sayfasında konu ile ilgili ayrıntılı bilgi mevcuttur (<https://teknikengel.ticaret.gov.tr/>). Ticarete Teknik Engeller İnternet Sitesi, ihracatçılarımızın ticarete teknik engeller alanında yararlanacağı ve etkin olarak kullanacağı temel bir platform olarak yapılandırılmıştır. Bu çerçevede; ihracata konu ülkenin ticarete teknik engeller uygulamaları hakkında bilgi sahibi olunabilmekte, ihtiyaç duyulan ülke mevzuat ve uygulamaları hakkında ilave bilgiler Bakanlığımızdan talep edilebilmekte ve ihracatta karşılaşılan ticarete teknik engeller interaktif olarak Bakanlığımıza bildirilebilmektedir. Ticarete Teknik Engeller İnternet Sitesine üyelik suretiyle ilgilenilen ülke ve ürün gruplarına ilişkin taslak düzenlemeler e-posta ile günlük olarak gönderilmektedir. Ayrıca, firmalarımız ihracatlarını olumsuz etkileyebilecek diğer ülke düzenlemelerini taslak aşamasında öğrenip yorum yapabilmektedir. Ticarete Teknik Engeller İnternet Sitesine üyelik ücretsizdir.

2. PAZARIN ÖZELLİKLERİ

Fikri, Sınai Mülkiyet Hakları

Ülkenin telif hakları mevzuatı en son 2010 yılında değiştirilmiş olup, bu zaman kadar önemli bir değişiklik yapılmamıştır. Zambiya'nın sınai mülkiyet ile ilgili mevcut mevzuatında tükenme konusunda net bir ifade olmamasına rağmen, uygulamada yetkililer ulusal tükenmeye daha eğilimlidir. Böylelikle telif hakları mevzuatı münhasır dağıtım haklarını öngörür ve paralel ithalata izin vermemektedir. Ülkede entegre devre topografyaların ve ticari sırların korunması ile ilgili bir mevzuat bulunmamakla birlikte patent hakları 2016/40 sayılı Patent Kanunu ile ve 401 sayılı Ticari Markalar Kanunu kapsamında ise coğrafi işaretlerden doğan haklar koruma altına alınmaktadır.

Ticaret ve Sanayi Bakanlığı (*Ministry of Commerce Trade and Industry-MCTI*) çatısı altında kurulan PACRA¹⁰ (*Patents and Companies Registration Agency- Patentler ve Şirket Kayıt Ajansı*), ticari ve sınai mülkiyetlerin tescili ve korunması için yasal bir sistemin işletilmesi ve bilgilerin yasal bir deposu olarak hizmet edilmesi de dahil olmak üzere sınai mülkiyet haklarının yönetiminden sorumludur. Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü'ne (*WIPO*) 1977 yılında üye olan Zambiya'da marka, patent ve tasarım başvuruları ya doğrudan PACRA'ya yapılmakta ya da WIPO aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Patent müracaatları ortalama 160, ticari marka tescil işlemleri ise yaklaşık 120 iş gününde sonuçlandırılmaktadır. Daha önce 7 yıl olan tescil yenileme süresi 10 yıla çıkarılmıştır. Son değişiklikle birlikte hizmet markaları, topluluk markaları ile coğrafi işaretlerin de koruma başvuruları PACRA tarafından alınmaktadır. Ayrıca, Bilgi ve Yayın Hizmetleri Bakanlığı (*Ministry of Information and Media*¹¹) bünyesinde kurulan Telif Hakları Kayıt Ofisi telif haklarıyla ilgili konulardan sorumlu kuruluştur.

Zambiya'da marka ve unvan tescil başvurusu yapacak firmalarımızın başvuru öncesi marka ve unvanlarını PACRA'da sorgulatarak daha önce tescili yapılan ya da ülkede yaygınca kullanılan isimlerden farklı olduğunu teyit etmelerinde fayda bulunmaktadır.

Dağıtım Kanalları

Zambiya'nın denize kıyısının bulunmaması (*land-locked*) nedeniyle, Zambiya'ya mal ve ürün sevkiyatı Güney Afrika Cumhuriyeti, Mozambik (*Beira Limanı*), Tanzanya (*Darüsselam*) ve Namibya (*Walvisbay*) üzerinden yapılmaktadır. Türkiye'den ithalat söz konusu olduğunda mallar genellikle Tanzanya (*Darüsselam*) veya Mozambik (*Beira şehri*) üzerinden ülkeye getirilmektedir. Taşıma, Tanzanya veya Mozambik üzerinden yaklaşık 3-4 hafta sürmekte olup Kızıldeniz'de yaşanan gelişmeler nedeniyle sürenin uzadığı bilgisi edinilmiştir. Bu sebeple son dönemlerde Namibya üzerinden de mallar ülkeye taşınabilmektedir. Sektörden alınan bilgiler ışığında ülkemizden Darüsselam üzerinden Lusaka'ya yapılan sevkiyat tutarları konteynır başına ortalama 6.500-9000 dolar civarında gerçekleşmektedir.

¹⁰ <https://www.pacra.org.zm/>

¹¹ <https://www.mim.gov.zm/>

Bununla birlikte, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Durban Limanından yapılan sevkiyatların taşıma maliyetlerinin oldukça yüksek olması nedeniyle anılan liman pek tercih edilmemektedir. Ülke içerisinde mal sevkiyatının sadece karayolu ile yapılabilmesi, bu yolların yetersiz, bozuk ve bir gidiş- bir geliş olması, karayolu ağının ülkenin lojistik açısından en önemli sorunlardır. Ülkede demiryolu hatlarının hemen hemen hiç olmaması yolcu ve ürün taşınmasına olanak tanımamakta ve bu sebeple ülkede navlun ve taşıma maliyetleri oldukça yüksek olmaktadır.

Tüketici Tercihleri

Zambiya'da Afrika'nın birçok ülkesinde olduğu gibi, Çin Halk Cumhuriyeti mallarının düşük fiyat avantajıyla Zambiya pazarında ilk sırada tercih edilmesi diğer ülkelerin pazara girişini önemli ölçüde etkilemektedir. 2024 yılında GSYİH'sı 25,9 milyar dolar ve kişi başı milli geliri yaklaşık 1.230 dolar olan Zambiya, gelir bakımından uluslararası sıralamalarda düşük-orta gelirli ülke sınıfında yer almaktadır. Ülkedeki tüketiciler genellikle pahalı ve kaliteli ürün yerine ucuz ve daha az kaliteli ürünler ile ikinci el ürünleri talep etmektedir.

Özellikle perakende sektöründe halkın % 70'i yerel pazar, sokak satıcıları ve mini bakkallardan alışveriş yapmakta olup modern perakendecilik alanında ise ağırlıklı olarak Güney Afrika menşeli marka ve ürünlere rağbet edilmektedir. Örneğin hane halkı genel olarak, kıyafet ve tekstil ürünlerinde ikinci el, Çin Halk Cumhuriyeti ve Güney Afrika'dan ithal edilen; ülkemiz ürünlerine göre daha az kaliteli ve ucuz ürünleri tercih etmektedir.

Tekstil, gıda, elektronik, mobilya ürünleri başta olmak üzere neredeyse satılan tüm ürünlerde yönelik fiyat avantajına sahip Çin Halk Cumhuriyeti, sadece ülkemizin değil diğer Avrupa ülkelerinin de Zambiya'daki pazar paylarını arttırabilmesi önündeki en önemli engellerden birini oluşturmaktadır.

Ayrıca ülkedeki güçlü Güney Afrika lobisi ve ilgili ülkeye uygulanan gümrük vergisi oranlarının sağladığı avantaj ile Güney Afrika menşeli ürünler tüketici tercihlerinde ön sıralarda yer almaktadır.

Şehirleşme, artan nüfus sayısı, e-ticaret farkındalığı, rekabet artışı her yıl sektörde %10'luk büyümeye beklentisi oluşturmaktadır.

Kamu İhaleleri

Birçok Afrika ülkesinde olduğu gibi kamu ihaleleri de Zambiya'da oldukça politik bir alan olarak görülmektedir. İhaleler, kamu kuruluşlarının belirli birimleri ("*procurement / purchasing / supplies offices*") tarafından idare edilmektedir. Son dönemlerde mevcut hükümetin yolsuzlukla mücadele politikaları kapsamında, firmalarımızın ihalelerde görev alan birimlerde çalışan memurlarla doğrudan irtibata geçmesi pratikte pek tercih edilmemektedir.

Ülkede kamu ihaleleri genel olarak 3 kategoriye ayrılmaktadır:

- Açık ulusal ihaleler,

- Açık uluslararası ihaleler,
- Kapalı ihaleler,

Açık ihaleler için gazetelerde ilan yoluyla talepler toplanmaktadır. Ardından kurulan teknik değerlendirme kurullarında, adayların teknik şartnameleri karşılayıp karşılamadığı incelenmektedir. Nihai seçim, ilgili kamu kuruluşu bünyesinde kurulan ihale komitesi tarafından verilmektedir. İhale verildikten sonra 10 gün içinde itiraz hakkı bulunmaktadır. İtiraz neticesinde hala memnun olmayanlar olursa usul konusunda nihai şikâyet merci, Zambiya Kamu İhale Kurumu'dur (*Zambia Public Procurement Authority - ZAPP*). Bu Kurum, gerektiğinde ihalelerin yeniden yapılmasına karar verebilmektedir.

Kapalı ihale yoluyla genellikle temin edilecek mal ve hizmetin teknik olarak son derece detaylandırılmış olması halinde başvurular yapılmaktadır. Örneğin, bu tür ihalelerde sadece belli bir ülkeden veya belli firmalardan temin edilebilecek mal ve hizmetler önceden bilinebilmektedir.

Kamu ihalelerine girişte yabancı firma faaliyetlerine yönelik açık kısıtlama bulunmamakla beraber kamu ihalelerinin şartnamelerinde, ihaleye başvuru için daha önce “ülkede” gerçekleştiren işlerin düzeyi, yabancı firmanın yerli ortak oranının belirtilmesi gibi kısıtlayıcı maddeler olabilmektedir. Örneğin, üretiminin belli bir kısmını Zambiya'da gerçekleştiriyorsa ya da ortağının belirli bir yüzdesi Zambiyalı ise ihalelerde “oransal” olarak veya “ekstra puan” yöntemiyle bu firmalara açık avantaj sağlanmaktadır. İhale çıkan bazı projeler “*Zambiya e-Devlet Tedarik Sistemi*¹²” üzerinden takip edilebilmektedir.

Ayrıca bazı gazetelere¹³ internet üzerinden abone olarak ihaleler kısmen takip edilmekte bunun yanında bazı ücretli internet siteleri¹⁴ kanalıyla ülkedeki tüm ihalelerin takibi de mümkün olabilmektedir. İhalelere ilişkin duyurular Bakanlığımız Dış Temsilcilikler Yönetim Bilgi Sisteminde yer alan Dış Talepler bölümünde yer almaktadır.

¹²(<https://eprocure.zppa.org.zm/epps/quickSearchAction.do?searchSelect=1&selectedItem=quickSearchAction.do%3FsearchSelect%3D1>)

¹³ <http://www.timesepaper.com/index.php>

¹⁴ Tender Zambia

<https://tenderzambia.com/>

Tenders Info-Global Procurement Facilitator

<http://www.tendersinfo.com/global-zambia-tenders.php>

Global Tenders

<http://www.globaltenders.com/government-tenders-zambia.php>

3. ÖNEMLİ SEKTÖRLER

Tarım ve Hayvancılık

Zambiya tarım, hayvancılık ve balıkçılık sektörü ülkenin gayri safi milli hasılasındaki (GSYİH) payı yaklaşık %20 olup ilgili sektörde istihdam edilen kişi sayısı toplam istihdamın yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Anılan sektörde faaliyet gösteren firmalar genellikle küçük veya orta ölçekli ile büyük ölçekli yapıda olup küçük ölçekli firmalar tarım sektörünün %90'ını oluşturmaktadır.

Ülkenin alan büyüklüğü yaklaşık Türkiye kadar olup (752.000 km²) bu alanın yaklaşık %58'si tarımsal üretim için orta ve yüksek potansiyel ekilebilir alan olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu arazinin sadece %15'i hâlihazırda ekilmekte olup, bu sebeple ülkemizden tarım sektöründe faaliyet gösteren firmalar bakımından oldukça önemli bir potansiyele sahiptir.

Ülkede en fazla yetiştirilen ürün mısırdır. Bunun yanında pamuk, soya fasulyesi, tütün, yer fıstığı, kırmızıbiber, süpürge darısı, buğday, pirinç, ayçiçeği çekirdeği, kahve ve şeker, meyve, diğer sebze ve çiçekler başlıca yetiştirilen diğer tarım ürünleridir. Zambiya aynı zamanda Afrika'nın en büyük sertifikalı tohum ihracatçılarından biri konumundadır. Özellikle buğday, mısır ve soya üretimi alanında hükümet yatırımcı çekmek istemektedir ve tarım alanında yatırımlara %30 yerine %10 gelir vergisi uygulaması, ilk 5 yıllık kar payı dağıtım vergisiz uygulama ile teşvik sağlamaktadır. Ayrıca tarım bloklarının geliştirilmesine, sulama gelişiminin teşvik edilmesine yönelik yatırımların (*yeni baraj projelerinin hayata geçirilmesi*) sürdürülmesi ve Kapsamlı Tarımda Dönüşüm Destek Programının başlatılması için 2025 yılı bütçesinde yer almıştır.

Tarım sektörü iklim değişikliğinin olumsuz etkileri, girdilerin yüksek maliyeti, karşılanamayan finansman, yetersiz sulama ve diğer tarımsal destek altyapısı, zayıf hayvancılık ve mahsul yönetimi uygulamalarının yanı sıra yetersiz mekanizasyon gibi nedenlerle verimli şekilde gerçekleştirilememekte ve her geçen yıl ülke ekonomisindeki payı azalmaktadır.

Ayrıca gıda, tarımsal makinalar, hayvancılık alanında kullanılan cihazlar, süt sağma sistemleri, sulama sistemleri, traktör, yedek parçalar, vb. ürünlerin ülkedeki imalatı yetersiz olup Zambiya bu alanda ihracat yapacak firmalarımız bakımında önemli bir potansiyel barındırmaktadır. Ayrıca Zambiya bölgede tarımsal ürün üretim merkezi olması açısından da ülkemizdeki büyük ölçekli endüstriyel tarım firmaları açısından fırsat barındırmaktadır.

Zambiya Hükümeti ülke ekonomisinin bakır ve diğer maden gelirlerine bağımlılığını azaltmak amacıyla tarım, hayvancılık ve balıkçılığı teşvik etmekte ve ülkenin neredeyse tamamında büyük ve orta ölçekli ticari çiftçilik, balık çiftçiliği ve hayvancılık üretimi için çiftlik blokları geliştirmek için destekler sağlamaktadır. Bu kapsamda Hükümet her geçen yıl tarım ve hayvancılık sektörüne daha fazla bütçe ayırmakta olup 2024 yılında anılan sektöre ayrılan bütçe miktarı ulusal bütçenin %7'si iken bu oran 2025 yılında %7,1 seviyesine çıkarılmıştır.

Hayvancılık faaliyeti de ülkedeki önemli ekonomik faaliyetlerden biri olmakta olup ülkede yetiştirilen başlıca çiftlik hayvanları; sığır, keçi, koyun, domuz ve kümes hayvanlarıdır. Çiftlik

hayvanlarının çoğu küçük ölçekli çiftçiler tarafından yetiştirilmekte ve endüstriyel üretim oldukça sınırlı seviyededir. Zayıf hayvancılık yayımı ve bu alandaki eğitimsiz iş gücü, yetersiz danışmanlık ve veterinerlik hizmetleri, hayvancılık alanında kullanılan teknolojik ürünlerin ve ar-ge faaliyetlerinin yetersizliği, kalite-kontrol-denetim eksikleri, üretilen ürünleri pazara ulaştırılmasındaki zorluklar, değer zincirinin kurulamaması ve bu alana yetersiz yatırımlar, ülkedeki hayvancılık sektöründeki temel problemleri oluşturmaktadır.

Hükümet 2027 yılına kadar canlı hayvan üretim kapasitesini 7 milyona çıkarmayı hedeflemektedir. Su alanları bakımından ülkenin toplam alanının %20'sini oluşturan ve su kaynakları bakımından Afrika'nın güneyinin %45'ini oluşturan Zambiya'da balıkçılık ve su ürünleri faaliyeti halkın geçimini sağladığı, ülkenin gıda arzının sürdürülebilirliğine katkı sağlayan önemli faaliyetlerden birini oluşturmaktadır. Yıllık ortalama yaklaşık 100.000 metre küp balık üretimi gerçekleştirilen ülkede balık tüketimi oldukça düşük olup (*kişi başı yıllık 5.9 kg*) balık tüketimi hâlihazırda talep fazlası oluşmakta ve ülke ilgili alanda net ithalatçı pozisyonundadır.

Hükümet 2025 yılında balık üretme çiftliklerinin kurulmasını da teşvik edecek olup bu Chadiza, Kaoma, Mwende ve Samfwa bölgelerindeki balık çiftlikleri kurmayı hedeflemektedir. Hükümet, hali hazırda 433 milyon olan yavru üretimi kapasitesini 460 milyona çıkarmayı öngörmektedir.

Sanayi

İmalat sektörü, ülkede artan yatırım nedeniyle sürekli olarak büyümektedir. Ülkedeki başlıca sanayi alanlarını yiyecek ve içecek, tekstil, ağaç ve ağaç ürünleri, yapı ve inşaat malzemeleri, işlenmiş gıdalar, kimyasallar, deri ve deri ürünleri, kâğıt ve el sanatları alt sektörleri oluşturmaktadır.

Çoklu Ekonomik Bölgeler (*Multi-Facility Economic Zones*) imalat alanında ana üretim merkezleri olup bu bölgelerde yaklaşık 100 milyon dolarlık bir yatırım ile 30'dan fazla firma 16 bin istihdam yaratmaktadır. Gelecek dönemde 21 ilave şirket ile birlikte bölgede 8 binden fazla ilave istihdam yaratılması beklenmektedir. Bu alanlara yatırım yapacak firmaların yeni makine teçhizatlarına %100 oranında hızlandırılmış amortisman ve şartları sağlayan firmalara 5 yıl süre ile gümrük vergisi muafiyeti sağlanmaktadır.

Hükümet ayrıca tahıl üretimi için Kafulafuta, Lufwanyama, Masaiti, Mpongwe, ve Ngabwe'de yeni organize sanayi bölgeleri inşa etmeyi planlamaktadır.

2024 yılında yeniden faaliyete geçen Zambiya -Çin Mulungushi Tekstil Fabrikası 170 milyon dolarlık yatırım almış ve 500'den fazla kişiye istihdam sağlamıştır.

Gübre alanında 2023 yılında 19 bin ton ile net ihracatçı olan Zambiya, 2025 yılında bu miktarı 91 bin tona çıkartmayı hedeflemektedir.

Yerel imalat sektörünün gelişmesi amacıyla Hükümet 2025 yılında 4819.20.00, 3917.21.20, 3917.21.90, 3917.22.20 ve 3917.23.20 GTİP kodlu ürünlere ilave vergi getirmiştir.

Zambiya Kalkınma Ajans (ZDA) anılan sektöre sağladığı teşviklerle imalat sektörüne katkı sağlayan ülkedeki en önemli kuruluştur. Nitekim Zambiya’da kurulacak bir imalat tesisi, ülkenin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar ile 600 milyonluk nüfus ve 1 trilyon dolarlık gayri safi hasıla ile COMESA ve 372 milyonluk nüfus ve 755 milyar dolar gelirli SADC bölgelerine gümrük avantajlı mamul satabilmektedir.

Diğer taraftan, komşu ülkelere pratikte ihracat yapmanın bürokratik açıdan pek çok engele takıldığı ve ihracat prosedürlerinin uzun sürmesi nedeniyle Zambiya’dan komşu ülkelere ihracat yapmayı planlayan şirketlerimizin ilave personel kapasitesine ihtiyaç duyabileceği değerlendirilmektedir.

Navlun maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle üretimde kullanılacak hammaddelerin Zambiya’dan temin edilebilmesi muhtemel sektörlere odaklanması ve bu alanda yatırımlar yapılması önem arz etmektedir.

Zambiya’da yatırım fırsatı ve ticari potansiyeli bulunan alanlar aşağıda özetlenmiştir.

- Gübre İmalatı: Tarımsal üretimin ve gıda arzının sürdürülebilmesini teminen artan gübre talebi,
- Çimento ve Yapı Malzemeleri İmalatı: Ülkede inşaat sektörü hızla gelişmekte olup bu alanda kullanılacak çimento, mermer, seramik ve yapı malzemeleri ürünlerine talep artışı olacağı değerlendirilmektedir.
- İşlenmiş Domates İmalatı: İlgili sektörün yıllık ortalama % 3 oranında büyümesi ve anılan ürüne gelecek dönemdeki talep artışı beklentisi,
- Kuru meyve- Kuru yemiş İmalatı: Özellikle ülkede bolca yetişen yer fıstığı ürününde Kenya, Mozambik, Tanzanya gibi ülkelere ihracat edilmesi bakımından önemli fırsat olarak değerlendirilmektedir.
- Hijyen ve Sağlık Ürünleri İmalatı: Ülkede genel olarak hijyen sorunu (*kolera salgını riski vb.*) bulunmakta olup hastane önlükleri, çocuk bezi, kadın hijyen ürünleri, tuvalet kağıdı, ıslak mendil ürünlerine ilişkin talep bulunmaktadır.
- Her türlü ambalaj ürünleri imalatı: Zambiya’da ambalaj sektöründe üretici firma sayısı oldukça sınırlı sayıda bulunmakta olup ambalaj sektörüne ilişkin birçok ürün yurt dışından ithal edilmektedir.
- Elektrik kablosu: Bu gibi ürünlerin yerel imalatı sınırlı olup ithal edilmektedir.
- Değirmencilik Faaliyeti ve Un imalatı: Zambiya’da özellikle mısır unu alanında üretim gerçekleştirip komşu ülkelere ihracat yapmanın avantaj yaratacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca değirmen makina, yedek parça, silo kurulumu da önemli fırsatlar oluşturmaktadır.
- Fırıncılık Ürünleri İmalatı: Zambiya mutfak kültürü, çeşitli un ve hamur ürünlerine açık olup fırın makineleri veya yemek servisi ürünlerinin imalatı/ticareti önemli bir fırsat olarak değerlendirilmektedir.
- Otomotiv Yedek Parça, Lastik İmalatı: Özellikle bazı model araçlar ve maden kazısı araçları ile ağır vasıtaların yedek parçalarında arz sıkıntısı yaşanmakta olup söz konusu ürünler piyasada ciddi fiyatlara satılmaktadır.
- Mobilya Dekorasyon Ürünleri İmalatı: Ülkede mobilyacılık sektörü ağırlıklı olarak Çin, Hindistan ve Güney Afrika ürünlerinde oluşmakta olup ülkemizin bu alandaki sahip olduğu tecrübe ve birikim ile burada pazar fırsatı yakalanabileceği değerlendirilmektedir.

Hizmetler

Toplam iş gücünün yaklaşık %40'ını oluşturan hizmetler sektörü toplam GSYİH'nın yaklaşık %50'sini oluşturmakta olup hizmet sektörleri kapsamında;

Dijital Hizmetler Sektörü:

Ülkede dijital hizmetler sektörünü telekomünikasyon, yazılım, bilgi teknolojileri, mobil ödeme gibi alanları kapsamaktadır. Hükümet bu sektörü öncelikli sektörler arasına almış olup bu alana yapılacak alt yapı yatırımlarını desteklemektedir. 2025 yılı Ocak ayı itibariyle yaklaşık 7 milyon insan internet erişimine sahip olup 3,7 milyon insan sosyal medya kullanmaktadır.

Sektörde yaşanan başlıca problemler;

- Sektöre uygulanan yüksek kurumlar vergisi (%35)
- Yetersiz alt yapı (*Elektrik ve internet ağı alt yapısı*)
- Makroekonomik istikrarsızlık
- Artan enerji maliyetleri
- Bilişim güvenliği alanında yetersiz farkındalık
- Teknoloji kullanımının yaygınlaşmaması yer almaktadır.

Ülkede dijital hizmetler düşük kalitede ve pahalıdır. İnternet üzerinden alışveriş siteleri sınırlı olup, münferit firmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. İnternet alan kira bedellerinin yüksek olması nedeniyle hemen hemen tüm Zambiyalı firmalar kendi internet sayfalarını oluşturmak yerine genellikle Facebook üzerinden firmalarının ve faaliyetlerinin tanıtımlarını yapmaktadırlar. Ayrıca firmalar Facebook sayfaları üzerinden ticaret ve alım-satım grupları da kurarak üçüncü tarafları bu alanda bilgilendirmektedir. Ülkedeki bilişim altyapısı nedeniyle Zambiyalı Firmalara gmail, yahoo vb. uzantılı e-posta adresleri üzerinden e-posta gönderilmesi önerilmektedir. Anılan sektörde perakende yazılımı (*barkod oluşturma*), fiber optik, mobil ve internet servis sağlayıcılarının sağlanmasını, tarımsal yazılım (*sulama yazılımları*), envanter yazılımları, sağlık altyapısı yazılımları, lojistik yazılımları, akıllı şehir ve akıllı atık yönetimi gibi alanlarda fırsatlar bulunmaktadır.

Sağlık Hizmetleri:

Zambiya'da ortalama yaşam süresi 64,7 yıl olup ülkede hastane hizmetleri yeterli düzeyde değildir. Verilen hizmetin niteliği ve doktor ve hastane sayısı oldukça yetersizdir. Yeni doğan bebek ölümü yaklaşık binde 39,3 olup ülkede 12.000 hastaya 1 doktor, 14.960 hastaya 1 hemşire düşmektedir. Toplam hastane sayısı 3.296 olup doktorların 1.000'den fazlası, şehirlerde ve büyük kasabalarda çalışmaktadır. Hastanelerde ağırlık olarak Çin Halk Cumhuriyeti, Mısır, Amerika ve Avrupa ülkeleri kökenli doktor, hemşire ve diğer personel görev yapmaktadır. 2025 yılında toplam bütçenin yaklaşık %10'u (23 milyar kivaça) sağlık sektörüne ayrılacak olup bunun 5 milyar kivaçası tıbbi ilaç ve malzeme kalanı ise tıbbi ekipman alımı için ayrılmıştır.

Bununla birlikte, Zambiya'da devlet hastaneleri ücretsiz olup özel hastane muayene giderleri;

- Özel hastane genel konsültasyon (500-750 kıvaça)
- Uzman konsültasyon (500-800 kıvaça)
- Laboratuvar (1.000-1.500 kıvaça)
- Görüntüleme (1.500-3.000 kıvaça)
- Dental Muayene (1.500-2.500 kıvaça)

Karmaşık hastalıkların tedavisinde Zambiya Halkı yurt dışına seyahat etmekte olup hastalar genellikle Güney Afrika, Hindistan, İngiltere ve ABD tercih etmekte ve ortalama masraf 10.000 dolar düzeyini bulmaktadır. Bu bakımdan son yıllarda ülkemizin önemli hizmet sektörü alanından biri haline gelen sağlık turizmi hizmetleri ve özellikle HIV, Kardiyoloji, üroloji, romatoloji, beyin ve omur hastalıkları alanında oldukça potansiyele sahiptir.

Ülkede sağlık konularında düzenli olarak yapılan uluslararası organizasyonlar (fuvarlar, expo, konferanslar, vb.) yeterli sayıda bulunmamaktadır. Bunun yerine, yabancı ülkeler tarafından fonlanan genellikle bir defalık yerel aktiviteler düzenlenmektedir. Bu bakımdan, sağlık konferansı organizasyonları alanında, ülkemizdeki fuar organizatörlerinin girişimleri ülkede büyük bir açığı doldurabilecek potansiyel taşımaktadır.

Bakım ve Onarım Hizmetleri:

Zambiya’da teknik bakım, onarım hizmetleri oldukça yetersiz ve az sayıda nitelikli şirketler tarafından sağlanmaktadır. Ülkede elektrik, sıhhi tesisat, inşaat gibi alanlarla ilgili elektrikli ürünler, klima ve soğutma cihazları alanları ve taşıt ve ağır taşıt tamir bakım sektöründe hizmet bedeli çok yüksek olduğu değerlendirilmektedir.

Havayolu hizmetleri:

Türk Hava Yolları (THY), Covid-19 salgını sebebiyle 2020 yılı Mart ayında uçuşlarına ara vermiş ancak 26 Mart 2023 tarihinden itibaren haftada iki frekans olmak üzere İstanbul- Darüsselam-Lusaka ve tersi istikamette uçuşlara başlamıştır. 2025 yılının ortasında uçuş sayısının üçe çıkması planlanmaktadır. THY dışında ülkenin başkenti Lusaka’ya uçuşlarda Emirates Hava Yolları ve Katar Havayolları ağırlıklı tercih edilen havayolları şirketlerinden olup her iki hava yolu şirketi de hem Ankara’dan hem de İstanbul’dan Dubai (*Emirates Hava Yolları*) ve Doha (*Katar Hava Yolları*) üzerinden Lusaka’ya uçuş gerçekleştirmektedir.

Lojistik:

Ülkenin her ne kadar okyanusa kıyısı olmasa da (*land-lock*), sahip olduğu 8+1 sınırı ile sınır bağlantıları güçlü bir ülkedir. 2024 yılında ihracatın değer bakımından %92,8’i kara yolu taşımacılığı ile gerçekleştirilmiş olup %1,1’lik kısmını demiryolu ve %3,7’lik kısmını havayolu taşımacılığı ile gerçekleştirilmiştir. Diğer taşımacılık modları toplam ihracatın %2,5’ini oluşturmaktadır. İthalatta ise %56’lık kısım karayolu taşımacılığı ile gerçekleştirilmektedir. Karayolunu; havayolu (%5,6) ve demiryolu (%0,3) ile diğer modlar %38,2 takip etmektedir. Öte yandan ülkedeki asfalt karayolları hatlarının yeterli seviyede olmaması, var olan yollarda yetersiz bakım ve bu yolların dar olması (bir gidiş bir geliş hat) ülke içerisinde lojistik ve kargo sürelerini artırmaktadır.

Ayrıca petrol ve motorin fiyatlarındaki son yıllardaki artış lojistik maliyetlerini olumsuz etkilemekte olup verilen hizmet genel olarak az gelişmiş düzeydedir. 2025 Ulusal Bütçesinde karayollarının iyileştirilmesi ve genişletilmesi çalışmalarında kullanılmak üzere 11,9 milyar kıvaca bütçeden aktarılmıştır.

Demiryolu alt sektöründe Hükümet, tonajı yıllık yarım milyon tondan 2,5 milyon tona çıkarmak amacıyla TAZARA Demiryolu altyapısını ve ekipmanını yenileme ve modernizasyonu için Çin ve Tanzanya ile bir Mutabakat Zaptı imzalamıştır.

Bununla birlikte gıdaların lojistiğinde soğuk zincir uygulamalarının oldukça yetersiz olduğu görülmektedir. Bu çerçevede soğutmalı ortamda, malzeme ve gıda taşıyacak firmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Restoran ve Catering Hizmetleri:

Zambiya’da gastronomi sektöründe temel de Afrika Mutfağı, Hint, Lübnan, İtalyan Mutfakları ağırlıklı olarak görülmektedir. Halkın büyük çoğunluğu mısır unundan yapılan nshima ürünü ile sebze ve tavuk ürünlerinden yapılan yemekleri tüketmekte olup ilgili sektörde faaliyet gösteren firmalarımızın Zambiya’ya yatırım yapmasında fayda görülmektedir.

Turizm:

Önemli bir turizm potansiyeline sahip olan ülkede zengin bir doğal turizm varlığı bulunmaktadır. Dünyanın Yedi Doğal Harikasından biri kabul edilen ve UNESCO Mirası alanı olan Victoria Şelaleleri, göller, nehirler ve bunlarla birlikte dünyanın yaklaşık yüzde 10'unu kaplayan 20 milli park ve 34 vahşi yaşam alanı bölgesi bulunmaktadır. Ayrıca Dünyanın en büyük ikinci Ulusal Parkı olan Kafue National Park ve Sahraaltı Bölgesindeki en önemli su kaynağı olan Zambezi Nehrinin su rezervinin yaklaşık % 43’ü Zambiya sınırları içinde yer almaktadır.

Ancak turizm alanında diğer Afrika ülkelerinin gölgesinde kalmakta olup yabancı turistlerin ülke içerisindeki kalış süresi ortalama 4,7 gündür. Zambiya ayrıca her yıl 30'dan fazla renkli geleneksel törene ev sahipliği yapan zengin ve çeşitli bir kültüre sahiptir. Zambiya, önemli turistik destinasyonlarda ve maden üreten bölgelerde yeterli sayıda otel ve konaklama tesisi bulunmaması otelcilik alanındaki yatırımcılar açısından fırsat sunmakta olup ayrıca safariler, kano, oyun gezileri, doğa yürüyüşleri, bungee jumping, microlight uçuşları, spor balıkçılığı, kaya tırmanışı ve oryantiring gibi etkinlikler açısından ithal edilen ekipman ve teçhizatlar gümrük vergisinden muaftır. Hükümet turizmi canlandırmak amacıyla, altyapı, pazarlama, yönetim, yeni turizm ürünleri geliştirilmesini teminen 2025 yılı için yaklaşık 1,29 milyar kıvaca bütçe ayırmıştır.

Ayrıca “*Under the Green, Resilient, and Transformational Tourism Development Project*” kapsamında Hükümet, Lover Zambezi, Livingstone, Kafue Ulusal Parkı gibi çeşitli turizm destinasyonları arasında bağlantının güçlenmesi amacıyla hava, kara ulaşım altyapısını güçlendirmek istemekte ve bu kapsamda 100 milyon dolar ilave ödenek ayırmıştır.

Ülkede pek çok tur operatörü bulunmakta olup otel hizmetleri yüksek ücretlerle yürütülmektedir.

Madencilik

Madencilik sektörü, madencilik haklarının türleri, madencilik haklarının iktisabı, madencilik hakkı sahibine verilen haklar/yükümlülükleri, madencilik haklarının devredilebilirliği, güvenlik, sağlık gibi diğer konular 2015 tarihli 11 sayılı Madenler ve Mineraller Geliştirme Kanunu ile düzenlenmektedir.

Zambiya’da toplam alanın sadece %55’i haritalanmış olup ilgili Bakanlığın yeteri kadar finansmana sahip olamaması nedeniyle yüksek çözünürlüklü ve güncellenmiş haritalama işlemleri gerçekleşmemektedir. Hükümet bu alana 2025 yılı için yaklaşık 10 milyon dolar kaynak ayırmıştır.

Zambiya Afrika’nın en büyük bakır üreticilerinden biri olup Dünyada 7. sırada Afrika Kıtasında ise Demokratik Kongo Cumhuriyeti’nin ardından 2. sırada gelmektedir. Ülkenin GSYİH’nin yaklaşık %10’u, ihracat gelirinin yaklaşık %70’i ve vergi gelirlerinin %20’si ham ya da yarı mamul bakır ürünlerinden elde edilmektedir.

Zambiya Hükümeti 2032 yılına kadar 3 milyon ton bakır üretimini hedeflenmektedir. 2024 yılı Aralık ayı bakır fiyatları bir önceki yılın aynı ayına göre yaklaşık % 6 artarak 8.394 dolardan 8.919,5 dolar seviyesine yükselmiştir. Ayrıca 2024 yılı ihraç edilen rafine bakır miktarı bir önceki yılın aynı dönemine göre %2,8 artarak 779,8 bin tondan 802 bin ton seviyesine yükselmiştir.

Zambiya Devleti sahibi olduğu Zambiya Konsolide Bakır Madenleri Yatırım Holdingi (*Zambia Consolidated Copper Mines Investments Holdings PLC -ZCCM-IH*) aracılığıyla birçok büyük bakır madenlerine %10-35 arasında değişen oranda ortaktır. Devletin doğrudan %35 oranında ortak olduğu birkaç büyük bakır madeni de vardır.

Ülke kobalt, altın, nikel, magnezyum, uranyum maden rezervleri açısından da oldukça zengin olup Zambiya’daki madenler özel şirketler tarafından işletilmektedir.

Ülkedeki maden yatakları ağırlıklı olarak Avusturalya, Çin Halk Cumhuriyeti, Hindistan, İsviçre, Kanada ve Brezilya firmaları tarafından işletilmektedir. Ürünler ham madde olarak ihraç edilip işlenmiş ürün olarak ülkeye ithal edilmektedir. Hükümet, ülke için yeni yatırım alanlarının serbest bırakılmasına yardımcı olmak amacıyla petrol ve gaz gibi hidrokarbonların araştırılmasını da teşvik etmeyi planlamaktadır.

Devlet yetkileri tarafından ülke ekonomisinin bakıra bağımlılığının oldukça fazla olması nedeniyle sektörde çeşitlendirme gidilmesi gerekliliği her defasında tekrarlanmaktadır ve bu konuda yabancı yatırımlar teşvik edilmektedir. Ülkedeki altın rezervlerine ilişkin araştırma ve haritalandırma faaliyetleri henüz gerçekleştirilmemiş, diğer maden alanlarına göre sektörün henüz yabancı maden şirketlerce ele geçirilmemiş olmaması Türk maden araştırma ve çıkarma şirketlerine önemli bir fırsat sunduğu değerlendirilmektedir. Madencilik alanında yapılacak

faaliyetlerde kullanılmak üzere ithal edilen ekipman ve teçhizatlar gümrük vergisinden muaf olup bu alana yapılacak yatırımlarda ZDA tarafından da bazı teşvikler sunulmaktadır.

Enerji

2019 tarihli 12 Sayılı Kanun ve 2019 tarihli 11 sayılı Elektrik Kanunu ile Enerji Bakanlığı ve Enerji Düzenleme Kurulu ülkedeki enerji politikalarının oluşturulmasında rol almaktadır.

Ülke genelinde ulusal elektriğe erişim oranı %32,8 olup kentsel nüfusun %70,8'inin ve kırsal bölgelerde yaşayan nüfusun yalnızca %8'inin elektrik şebekesine erişimi bulunmaktadır.

Ülkedeki elektrik üretimi, iletimi ve dağıtımından sorumlu en önemli kuruluş Zambia Elektrik Tedarik Şirketi (ZESCO)'dur.

ZESCO'nun yanı sıra Copperbelt Energy Corporation PLC (CEC), Lunsemfwa Hydro Power Company (LHPC), North Western Energy Corporation Limited (NWECL), Ndola Energy Company Limited (NECL), Zengamina Power Limited (ZPL), Itezhi Tezhi Power Company Limited (ITPC), Maamba Collieries Limited (MCL), Dangote Industries Zambia Limited, Bangweulu Power Company Limited ve Ngonye Power Company Limited ülkedeki belli başlı elektrik üretim ve dağıtım şirketleridir.

Ülkedeki 3.812 MegaWatt (MW) elektrik kapasitesi %81,5'i iklim değişimlerine duyarlı hidroelektrik kaynaklıdır. Son yıllarda yaşanan kuraklık ile beraber Itezhi Tezhi ve Kariba gölü barajlarında alçalan su düzeyi ülkede 20 saate varan elektrik kesintilerine neden olmuştur. Bunun sonucunda imalat yapan şirketler üretim kapasitelerini azaltmakta ya da dizel motor jeneratörler kullanarak üretim maliyetlerini artırmak zorunda kalmışlardır.

Zambiya Hükümetince ilan edilen “Yenilenebilir Enerji Üretim Programına Daha Fazla Erişim” (*Increased Access to Electricity and Renewable Energy Production Programme, IAERP*) projesi kapsamında 2031 yılına kadar elektrik şebekesine erişimin kentsel bölgelerde %91'e, kırsal kesimde %51'e çıkarılması hedeflenmiştir.

Diğer taraftan Zambiya, ülke genelinde bol miktarda yenilenebilir enerji kaynağı potansiyeline sahip olup yenilenebilir alanında hidroelektrik ve güneş enerjisi ön sıralarda yer almaktadır. Yılda ortalama 2.000-3.000 saat güneş ışığından yararlanan ülkede güneş enerjisi veya fotovoltaik sektörü projeleri ağırlıklı olarak Zambiya Hükümeti, sivil toplum kuruluşları ve ülkelerin koordinasyon ve işbirliği yapan yardım kuruluşları tarafından finanse edilmektedir.

Hükümet 2024 yılında jeotermal enerji üretimi için ithal edilecek ürünlere gümrük vergisi muafiyeti getirmiştir. Hükümet tüketicileri elektrik üretmeye ve fazlasını ulusal şebekeye sağlamaya teşvik etmek amacıyla net ölçüm girişimini hayata geçirmiştir. Ayrıca enerji üretim lisansı başvuru sahiplerinin lisans ve izin alma sürelerini kısaltmayı amaçlayan lisanslama sürecini kolaylaştırmak amacıyla 2024 yılında Tek Lisanslama Sistemini başlatmıştır.

Ev tipi güneş enerjisi sistemleri, şebekeden bağımsız ve mini şebeke elektrik sistemleri projelerinde ülkemiz firmaları için fırsatlar bulunmakla birlikte sektörde çok yoğun derecede Çin merkezli ürün ve firmaların maliyet avantajı oluşturduğu bilinmektedir.

4. PAZARDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN HUSUSLAR VE DİĞER BİLGİLER

İş Kültürü

Zambiya'nın iş ve ticaret hukuku çoğunlukla İngiliz Hukukuna dayanmakta olup ticari gelenekleri ve iş görüşmelerindeki genel tavır ve adetler Amerika ve Avrupa kültürüne oldukça yakındır. Zambiyalılar genellikle nazik ve ılımlı insanlar olup ülkedeki politikacılarla, iş insanları ve hatta sıradan insanlarla çatışmacı tutum içine girmek veya olumsuz ilişkiler kurmak yerel kültürde olumlu değerlendirilmemektedir.

Tanışma & selamlaşma:

Zambiya iş kültüründe selamlaşma oldukça önemli olup görüşme sırasında en kıdemli olanlar her zaman öncelikli selamlanmalıdır. Karşınızdaki kişi sizden daha gayri resmi olmanızı istemedikçe, kişilere soyadlarıyla ve tam unvanlarıyla hitap edilmesi daha uygun olacaktır. Her ne kadar ülkenin resmi dili İngilizce olsa da tanışma ve selamlaşma sırasında Zambiya'nın yerel dillerinden birkaç kelime kullanmak karşı tarafça memnuniyetle karşılanacaktır. İş insanlarının yanlarında kartvizitlerini bulundurmaları ve paylaşmaları tavsiye edilmektedir.

Kıyafet:

Zambiyalılar ofiste gündelik iş kıyafetleri giymekte ve genellikle sadece resmi etkinliklerde takım elbise giymektedir. Erkeklerin ilk toplantıya takım elbise ve kravatla (ılıman tropikal iklim olması nedeniyle hafif malzemeler tavsiye edilir), kadınların ise resmi kıyafet giymesi tavsiye edilir. Kadınlar için klasik pantolon ve gömlek veya bluz uygun birer elbise olarak kabul edilmekte olup Zambiyalı kadınlar genellikle uzun etek giyme eğilimindedirler. İş toplantıları için şık giyinilmesi ilk izlenimin olumlu yaratılması açısından tavsiye edilmektedir.

Hediye:

Yolsuzlukla mücadele ülkenin önemli gündem maddelerinden biri olması sebebiyle kıymetli ve büyük hediyeler rüşvet olarak yanlış yorumlanabileceği için iş hayatında yaygın olarak kullanılmamaktadır. Ancak iş insanlarının Zambiya'yı ziyaretleri esnasında kendileriyle beraber getirdikleri ülkemizi tanıtıcı kültürel ve geleneksel nitelikteki küçük hediyelerin takdim edilmesinde herhangi bir sorun bulunmamaktadır.

Kurumsal kültür:

Zambiya'da konuşulan 72 adet yerel dil olmasına rağmen, ülkenin tek resmi dili İngilizcedir. Devlet yazışmaları ve tüm ticari işlemler İngilizce olarak yürütülmektedir. Ülkedeki diğer yaygın diller arasında Bemba, Kaonde, Lunda, Lozi, Luvala, Nyanja ve Tonga bulunmaktadır. Görüşmelerde ve toplantıların başında kişisel ve günlük konular hakkında küçük konuşmalar için hazırlıklı olunmasında fayda görülmektedir.

Zambiya'da iş ilişkilerinin kurulması zaman almakta ve tüm süreç boyunca kibar ve saygılı davranmak son derece önemlidir. Toplantıların ve görüşmelerin Cuma öğleden sonrasına

birakılmaması tavsiye edilmekle birlikte zaman zaman toplantılara ve e-posta dönüşlerinde gecikme yaşanması nedeniyle iş görüşmelerinde sabırlı davranmak iş ilişkisinin sürdürülebilirliği bakımından önemlidir. Ticari fırsatları kolaylaştırmak için Zambiyalı iş insanları ve siyasi çevrelerle yakın bağlantılar kurmak büyük önem arz etmektedir.

Dünya Bankası Doing Business Raporu (2020) bilgilerine göre; Zambiya, iş yapma kolaylığı bakımından dünya genelinde 85 inci sırada yer almaktadır. Bu çerçevede Zambiya’da iş ortamı, komşu ülkelere kıyasla “daha kolay” olarak algılanmaya devam etmektedir. Örneğin, Namibya (104.), Malavi (109.), Mozambik (138.), Zimbabve (140.), Tanzanya (141.), Angola (177.)’ya kıyasla Zambiya’da iş yapmak daha kolay görülmektedir. Ülkede, Nijerya (131.), Etiyopya (159.) gibi büyük ekonomilere kıyasla dahi daha kolay iş yapılabilir. Ülkede, Nijerya (131.), Etiyopya (159.) gibi büyük ekonomilere kıyasla dahi daha kolay iş yapılabilir.

Aynı yılın alt verileri incelendiğinde ise Zambiya’da işe başlamak (117.), elektriğe erişim (129.), sınır ötesi ticarete (155.) ve krediye erişime (4.) zorlaşmıştır. Ülke, firmaların kayıt ücretlerini yükseltmiştir. Ancak, inşaat izinlerinin alınmasına (67.), mülkiyet kaydına (150.) ve küçük yatırımcının korunması (72.) ilişkin kolaylıklarda iyileşme kaydedilmiştir.

Para Kullanımı

Ülkenin para birimi kivaça (ZMW) olup ülkede 2025 yılında yeni banknotların basımı ile birlikte 500, 200, 100, 50, 20 ve 10’luk olmak üzere kâğıt banknotlar piyasada yer almıştır. Basımı durdurulan 5’lik banknotlar ise halen kullanılmaktadır.

Ülkede uzun yıllardır ödemelerde nakit para en yaygın kullanılan yöntemdir. Nakit ödemelerin yansira çek ve mobil para kullanımı da son derece yaygındır. Birçok işletmede kredi kartıyla ödeme kabul edilmekte ancak bazı işletmelerde Mastercard ve Amerikan Express post cihazları kullanılmamakta ya da harcamalarda ilave ücret bedelleri ortaya çıkmaktadır. Banka kartlarıyla ATM’lerden yerel para cinsinde para çekilmesi de mümkündür. Bankaların çalışma saatleri resmi tatil günleri hariç genellikle;

Pazartesi – cuma günleri 08.15 – 15.30 ve

Cumartesi günleri 08.15 – 11.30 arasındadır.

Zambiya Merkez Bankası, ticari bankalardan ve döviz bürolarından döviz alış satış ve döviz çekme işlemlerine ait üst limitlerin arttırıldığını 27 Mayıs 2021 tarihinde yaptığı basın açıklamasıyla ilan etmiştir. Yapılan yeni düzenlemeye göre, döviz bürolarından 1.000 dolar olan günlük döviz alış ve satışı üst limiti, 5.000 dolara yükseltilmiştir. Ayrıca ticari bankalardan 5.000 dolar günlük döviz çekme üst limiti ise 10.000 dolara çıkarılmıştır.

Ülkede dalgalı kur rejimi uygulanmakta olup, güncel döviz kurlarına Zambiya Merkez Bankasının (*Bank of Zambia-BoZ*) ilgili sayfasından erişilebilir. Ayrıca ülkeye seyahatlerde döviz alış ve satış işlemlerini bankalardan, ruhsatlı döviz bürolarından Merkez Bankasındaki güncel kurun takip edilerek yapılması önem arz etmektedir.

Resmi Tatiller ve Mesai Saatleri

Ülkedeki 2025 yılı resmi tatiller aşağıda sıralanmıştır.

Resmi Tatil Günü	Tarih
Yeni Yıl	1 Ocak 2025
Uluslararası Kadınlar Günü	8 Mart 2025
Gençlik Günü	12 Mart 2025
Kutsal Cuma - Paskalya	18-19-20-21 Nisan 2025
Kenneth Kaunda Günü	28 Nisan 2025
İşçi Bayramı	1 Mayıs 2025
Afrika Özgürlük Günü	25-26 Mayıs 2025
Kahramanlar Günü	30 Haziran 2025
Birlik, Beraberlik Günü	1 Temmuz 2025
Çiftçi Günü	4 Ağustos 2025
Ulusal Dualar, Tövbe ve Uzlaşma Günü	18 Ekim 2025
Bağımsızlık Günü	24 Ekim 2025
Noel	25 Aralık 2025

Kamu ve özel sektör mesai saatleri pazartesi - cuma günleri arasında 8.00 - 13.00 saat ve 14.00 - 17.00 saatleri arasındadır. Cuma günü öğleden sonra Zambiyalı muhataplar tarafından telefona cevaplar verilmesinde gecikmeler ve aksaklıklar olabilmektedir. Bu kapsamda muhatap firma arasında yapılacak önemli görülen görüşme ve toplantıların cuma gününe ve özellikle öğle sonrasına bırakılmamasında fayda bulunmaktadır.

Yerel Saat

Zambiya CAT olarak nitelendirilen Orta Afrika Saat dilimini (GMT+2) kullanmakta olup ülkemizden bir saat geridedir.

5. ŞİRKET KURULUŞU VE İŞ YAPMA İLE İLGİLİ BİLGİLER

Zambiya’da işe başlamak ve şirket kurmak bakımından ilk ziyaret edilecek kurum PACRA’dır. (*Patents and Companies Registration Agency*) Şirket kurulumuna ilişkin mevzuat 2011 tarih ve 24 sayılı Şirketler Kanunudur. Yabancı kişiler Zambiya’da şirket kurarken yerel ya da Zambiya’da ikamet eden bir temsilci veya sertifikalı avukatlar veya muhasebeciler ile ilerlemek zorundadır.

Şirket Türleri

- LLC (*limited liability company*): Özellikle küçük ve orta boy işletmeler bu şirketi tercih etmektedir. En az 2 ortaklı olma zorunluluğu bulunmaktadır ve en az 2 yönetici atanmalıdır. Yöneticilerden en az biri, Zambiya’da yerleşik ya da oturma izni olmalıdır. Ortak sayısı, azami 50 olabilmekte olup, şirkette çalışan hissedarlar/ortaklar 50 içinde sayılmamaktadır. Asgari sermaye tutarı yaklaşık 15.000 kivaça (*Yaklaşık 800 dolar*) düzeyindedir.
- PLC (*public limited company*): Özellikle bankacılık ve finansal hizmetler alanında tercih edilmektedir. En az 2 ortak ve en az 3 yönetici gerekmektedir. Asgari sermaye tutarı yaklaşık 1,5 milyon kivaça (*yaklaşık 79.000 dolar*) düzeyindedir.
- Zambiya’da ayrıca Joint Venture kurmak mümkündür. Ancak örneğin mineral ihracatı sektöründe şirketin en az %5’i Zambiyalı olmak zorundadır. Lojistik/transport sektöründe ise yabancı payının %25’ten fazla olması halinde Zambiya Kalkınma Ajansından (ZDA) yatırımcı lisansı alınması zorunludur.

Şirket Kurma Prosedürü

Yabancı şirketler, genellikle LLC (*limited liability company*) tipi şirket kurmayı tercih etmektedir. Ancak, daha katılımlı bir şirket kurmak, bu kapsamda, sermaye toplamak amacıyla PLC (*public limited company*) tipi şirket de kurabilmektedir.

Şirket kurma konusunda şirket kurma süresi, Zambiya’da 2 güne (48 saat) kadar inebilmektedir.

Şirket kurma aşamasında, “*ticaret şirketlerinden ziyade yatırımcı şirketlerin, bir diğer ifadeyle, 250 bin dolar ve üstü yatırım yapacak firmaların*”, Zambiya Kalkınma Ajansı’yla görüşmesinde fayda görülmektedir. Bu Ajans, ülkede firma kuracak kişilerin resmi makamlarla olan ihtiyaçları (*arsa bulmak, ortak bulmak, vize işlemleri, vb.*) konusunda *one-stop-shop* olarak faaliyet vermektedir. Ancak one-stop-shop hizmeti için ekstra hizmet ücreti talep edilmektedir. Bu nedenle, iyi düzeyde İngilizce bilen Türk personel kanalıyla, önce şirketin kaydının yapılması için PACRA’ya; ardından vergi, sigorta kayıtları için NAPSA ve Zambia Revenue Agency’ye bizzat giderek gerekli işlemleri bizzat takip etme seçeneği de bulunmaktadır.

Şirket kurarken dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da şirketin yangın güvenliği sertifikası alması, belediye vergisinin kaydının yapılması gibi ilave maliyetler unsurlarının ortaya

çıkabileceğidir. Yukarıda da belirtildiği üzere şirket kurarken kuruluma ilişkin olarak belge üzerinde en az bir temsilci/acentenin belirlenmesi gerekmektedir. PACRA tarafından kurulan şirket daha sonra vergi numarası temini, sosyal güvenlik kayıtları, işlemleri ile sürekli 12 aylık harcaması 800.000 kivaça veya sürekli 3 aylık harcaması 200.000 kivaçayı geçiyorsa Katma Değer Vergi kaydını da gerçekleştirmek zorundadır.

Yöneticiler:

Yöneticiler yalnız gerçek kişi olabilir. Şirket kurarken, yöneticilerin en az yarısının (*en az yarısına, executive direktör de dâhil olmak üzere*) Zambiya’da oturma izni ya da yerleşik olma şartı aranmaktadır. Oturma gerekliliklerini 60 gün içinde karşılamayan şirketler, mahkeme kararıyla feshedilebilmektedir.

Yöneticiler, esas sözleşmede farklı düzenlenmedikçe, şirketin genel kurul toplantısında olağan bir kararla atanabilir. Limited/kapalı (*private*) şirketlerde en az 2 yönetici bulunması zorunlu olup açık (*public*) şirketlerde, en az 3 yönetici bulunmalıdır. Eğer asgari rakamdan az sayıda yönetici varsa; yönetim kurulu, bir sonraki genel kurulda onaylanmak koşuluyla bir kişiyi yönetici olarak belirleyebilir.

Yeni şirketler mevzuatında, sekreterin görevleri açıkça belirtilmiş; yöneticilerin sorumluluklarının ve şirketin hesap verebilirliğinin (*küçük hissedarların haklarının korunmasına yönelik*) artırılmasına ilişkin açık ve faydalı hükümler getirilmiştir.

Şirket sekreteri:

Şirket kurarken, 1 yıl süreliğine bir “şirket sekreteri” atanması gerekmektedir. Şirket sekreterinin, Zambiya’da yerleşik bir kişi olması gerekmektedir. Ayrıca, avukat, kayıtlı muhasebeci ve sekreterler enstitüsüne kayıtlı bir kişi olması gerekmektedir. Şirket sekreterinin, bir kuruluş (*firma, vb.*) olması durumunda; bu kuruluşun, Zambiya’da kurulmuş olması ve şirket sekreteri olabilecek nitelikte bir çalışanın bulunması gerekmektedir. Şirket sekreterine yönelik şartlar, küçük özel şirketlerde (*toplam yatırımı (arazi ve binalar hariç), yıllık cirosu ve çalışanı belli değerleri aşmayan şirketler*) aranmaz.

Denetçi:

Şirketler (*küçük şirketler hariç*), kurulduktan sonra 3 ay içinde denetçi atamalıdır. Şirketler, yılsonundan sonraki 3 ay içinde şirket denetimi yaptırmalı; söz konusu denetim ilişkin raporu ise onayladıktan sonra 30 gün içinde PACRA’ya ibraz etmek zorundadırlar.

Yabancı bir şirketin PACRA’ya kaydında takip edilmesi gereken gereklilikler aşağıda sıralanmaktadır¹⁵. Bu kapsamda, yabancı şirketlerin her zaman en az bir / en fazla 9 yerel yöneticisinin bulunması gerekmektedir. En az bir yerel yöneticisinin Zambiya’da yerleşik olması; eğer şirketin ikiden fazla yerel yöneticisi varsa, yarısından fazlasının Zambiya’da yerleşik olması gerekmektedir. Ayrıca, aşağıdaki işlemler gereklidir:

- Şirket isminin teyidi, (*name clearance*)

¹⁵<https://www.pacra.org.zm/#/html/FCORegistrationHtml/>

- Belgelendirmeye yönelik yerel bir firmayla/acenteyeyle (*bir şirket, Zambiya’da yerleşik bir kişi veya Zambiya’da kayıtlı kurumsal bir firma*) bağlantısının veya anlaşmasının bulunması,
- Ana ülkesindeki ticaret sicil kaydının onaylı bir örneği,
- Yabancı şirketin ana sözleşmesi ve benzeri iç düzenlemelerinin örneği,
- Kayıt ücreti,
- Kayıt belgesinin onayı.

Asgari nominal sermaye tutarı (*firmanın varsayılan başlangıç sermayesi*), son yasal düzenlemelerle 10.000 kivaçadan 15.000 kivaçaya yükseltilmiştir. Ancak küçük işletmeler ve tacirler (*sole traders*) bu değişiklik kapsamı dışında tutulmuştur.

Nominal sermaye tutarının belgelendirilmesi için firmanın banka hesap özetlerini PACRA’ya sunmasına gerek bulunmamaktadır. Ayrıca nominal sermaye tutarı, soyut bir değer olup, ortakların bu parayı firma hesabına yatırmaya gerek bulunmamaktadır. Ancak nominal sermaye tutarının 15.000 kivaça altına düşmesi halinde mevzuata aykırı durum oluşmakta olup, yıllık kazanç raporlamalarında (*annual returns*) uygunsuzluğa neden olmaktadır. Bu uygunsuzluğun yaptırımı konusunda düzenlemeler yetersiz olmakla birlikte PACRA bir takım idari önlemlerle bu uygunsuzluğu giderebilmektedir.

Diğer taraftan, ZDA’ye kayıt yaptırarak “yatırımcı lisansı” alarak şirket kurulması halinde, diğer ifadeyle, en az 250.000 dolar düzeyinde sermayenin Zambiya’da mukim bir bankaya transfer edilmesi veya mal/hizmet/taşıt/makine/işyeri kurulumu veya inşası vb. harcamalar karşılığı bu tutarın ispatlanması halinde yabancı yatırımcılara Zambiya’da oturma izni veya vize alma işlemlerinde kolaylık sağlanmaktadır.

Şube Açmak:

Yabancı şirketler, ülkede şube veya idari ofis kurarak ticari faaliyetlerini sürdürebilmektedirler. Yabancı bir şirketin şubesi, ülkede yabancı bir birim olarak düşünülmekte olup Zambiya Ticaret Hukuku, yabancı şirketlerin %100 sahipliğinde şube açmasına izin vermektedir. Şubenin faaliyetleri, yurtdışındaki ana firma tarafından belirlenmektedir. Tüm şubeler, Zambiya’da yerleşik bir yönetici atamak zorundadır. Eğer iki yerel yöneticisi varsa, yarıdan fazlası Zambiya’da yerleşik olmak zorundadır. Şubenin en fazla 9 yerel yöneticisi olmasına izin verilmekte ve şubenin açılmasına ilişkin olarak yabancı ülkede yerleşik ana şirkete dair bazı bilgi ve belgeler, onay yazıları vs. talep edilmektedir. Eğer tüm belgeler hazır ve uygun bulunursa, şube açmakla yeni bir şirket açmak arasında süre (*her iki durumda da yaklaşık 48 saat süre verilmektedir*) bakımından fazla bir fark bulunmamaktadır.

Temsilcilik Açmak:

Yabancı şirketler, %100 sahiplik oranıyla temsilcilik açabilir. Ancak bu tip temsilciliklerin doğrudan satış veya üretim faaliyetinde bulunmasına izin verilmemektedir.

Şirket feshi:

Şirketlerin feshi, artık şirketler mevzuatında düzenlenmemekte; bunun yerine icra ve iflas mevzuatında (*the Corporate Insolvency Act No. 9 of 2017*) düzenlenmektedir.

Ancak, şirketler mevzuatına göre, PACRA'nın, aşağıdaki durumlarda şirketlerin kaydını silme yetkisi bulunmaktadır:

- Şirketin, yıllık getirilerini üst üste 2 yıl boyunca PACRA'ya belgelendirmemesi,
- PACRA'nın başvurusu üzerine, mahkemenin, firmanın kaydının silinmesine karar vermesi,
- PACRA'nın, firmanın faal olmadığına ilişkin makul şüphesinin bulunması,
- Şirket, faal olmadığı gerekçesiyle PACRA'ya kaydının silinmesi için başvurması.

Temel olarak şirketler, iki şekilde feshedilebilir. Şirketler, “mahkeme” tarafından veya “gönüllü” olarak feshedilebilir:

– Yüksek Mahkeme Feshi: Yüksek Mahkeme, Zambiya’da kayıtlı herhangi bir şirketi (*Zambiya dışında yerleşik olsa dahi yabancı şirket olarak Zambiya’da kayıtlı herhangi bir şirketi veya Zambiya’da varlıkları veya işletmeleri bulunan bir şirketi*) feshetmeye yetkilidir.

– Gönüllü Fesih: Gönüllü feshedilmede ya şirket üyeleri ya da alacaklılar firmayı feshedebilir. Şirket artık faaliyette bulunmuyor olabilir ya da çeşitli nedenlerle firmanın kapatılması uygun görülmüş olabilir:

- *Üyelerin gönüllü feshinde*, normal bir karar metniyle (*ordinary resolution*) bir veya daha fazla tasfiye memur atanır. Tasfiye memurlarının atanmasıyla yöneticilerin görev ve yetkileri sona ermiş olur.
- Tasfiye memuru, tüm alacaklıları bir toplantıda toplayarak şirketin tüm varlıklarını ve borçlarını beyan eder. Bu toplantıda, alacaklılar mevcut tasfiye memurundan başka bir tasfiye memurunun atanmasına karar verebilir.¹⁶
- *Alacaklıların gönüllü feshinde*, alacaklıların toplantısının toplantı tarihinden 7 gün öncesinde resmî gazetede ve herhangi bir günlük gazetede yayınlanması gerekmektedir. Bu toplantıda, şirket faaliyetlerini ve şirket feshine neden olan şartları açıklar.

Sigorta

Mevcut Sigorta Yasası'nda yabancı sermaye kısıtlaması bulunmamaktadır. Sigorta ve reasürans şirketleri için mevcut ödenmiş sermaye payı gereksinimleri şöyledir: Genel sigorta şirketleri için 10 milyon kivaça uzun vadeli sigorta şirketleri için 12 milyon kivaça ve reasürans şirketleri için 20 milyon kivaçadır. Tüm genel sigorta primlerinde %16 düzeyinde KDV söz konusudur. Tüm brokerlerin Zambiya Brokerleri Birliğine (*Brokers Association of Zambia-IBAZ*) üye olması zorunludur. Ülkedeki sigorta yasası, yabancı sigorta şirketlerinin Zambiya'da bulunan risklere garanti vermesine izin vermemektedir.

Zambiya’daki tek zorunlu sigorta motorlu taşıtlar sigortasıdır. (*2002 tarihli Trafik Kanunu uyarınca*) Sigortacılık Yasasında fiyatlara dair herhangi bir düzenleme olmaması sebebiyle, prim oranları sigorta şirketleri tarafından serbest bir şekilde fiyatlandırılmaktadır.

¹⁶ Gerekli evraklar için bkz. <https://www.pacra.org.zm/#/html/CloseCompanyHtml/>

Bankacılık Mevzuatı

Banka Denetim Departmanı, finans sektörünün güvenli, sağlam ve verimli işlemlerini ve gelişimini teşvik etmek amacıyla ticari bankaların faaliyetlerini denetleyen ve düzenleyen yasal kuruluştur. Ülkedeki ticari bankalar, 1994 tarihli Bankacılık ve Finansman Hizmetleri Yasası (BFSA) hükümleri uyarınca lisanslanır ve düzenlenir.

Ülkenin merkez bankası olan Zambiya Bankası sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin desteklenmesi adına ekonomik şoklara karşı istikrarlı ve esnek bir finansal sistemin kurulabilmesi için her nevi ekonomik tedbirleri almakla görevlendirilmiştir. Bu bağlamda merkez bankası hem mikro hem de makro ihtiyati politikaların etkili tasarımı, kullanımı ve iletişimi yoluyla finansal sistem istikrarı görevine ulaşmaya çalışmaktadır.

Dünya Ekonomik Formu Global Rekabet Raporu'na göre, Zambiya'da iş ortamının en önemli sorunu finansmana erişim olarak kaydedilmektedir. Zambiya, kendi finansmanını sağlayan yerli veya yabancı her türlü projeye olumlu yaklaşmaktadır.

Ülkedeki bankacılık piyasasında faaliyet gösteren önemli bankalar ve yaklaşık piyasa payları sırasıyla:

- Zambia National Commercial Bank (%35), kamu bankası,
 - Absa Bank (%30), İngiliz bankasının bağlı ortaklığı,
 - Stanbic Bank (%15), Güney Afrika Cumhuriyeti bankasının bağlı ortaklığı,
 - Standard Chartered Bank, (%15), İngiliz bankasının bağlı ortaklığı.
- Bunlar dışında, ayrıca, Çin, Hindistan gibi ulusal şirketlerine işlem kolaylığı sağlamak amacıyla kurulan “Bank of China”, “Indo-Zambia Bank” gibi bankalar da bulunmaktadır. Ülkede ayrıca Citibank, Ecobank gibi bankalar enerji verimliliği yatırımlarına yönelik krediler sağlayarak faaliyet göstermektedir.

Vizeler

Zambiya 2025 Ocak ayından itibaren vatandaşlarımıza vize uygulamasını kaldırmış olup umuma mahsus pasaport hamilleri turizm veya iş amaçlı seyahatleri için sırayla 90 ve 30 gün kadar ülkede kalabilir.

Sarıhumma hastalığının görüldüğü bir ülkenin herhangi bir bölgesinden gelen 9 ayın üzerindeki yolculardan ve sarıhumma hastalığının görüldüğü bir ülkenin havalimanından transit geçişi 12 saatten fazla süren yolculardan sarıhumma aşısı yapıldığını gösteren Uluslararası Aşı Sertifikası istenmektedir.

Zambiya'ya seyahat edecek vatandaşlarımızın sağlık konusunda en güncel bilgileri T.C. Sağlık Bakanlığı Hudut ve Sahiller Genel Müdürlüğü'nden temin etmeleri önemle tavsiye edilmektedir.

Zambiya'da kayıtlı yabancı sermayeli şirketlerin, ülkeye minimum 250.000 dolar yatırım yapması ve Zambiya'da en az 200 çalışanı olması halinde 5 kişiye kadar yabancı çalışan istihdam edebilmektedir. Ancak bu rakamlar mevzuatta yer almamakta olup, Zambiya

Kalkınma Ajansınca hazırlanan rehber dokümanlarda belirtilmektedir. Bu nedenle, firmadan firmaya, yatırımın niteliğine göre keyfi uygulamalara tabi olabilmektedir.

Ayrıca firmaların, ülkeye yabancı işçi getirmek istemesi durumunda, bu işleri bizzat takip etmek kadar yerel danışmanlık şirketleri/aracı veya komisyoncuların kullanılması önem arz etmektedir. Yerel danışmanlık şirketleri vb. kişilerin, kamu kuruluşlarındaki mevcut bağlantıları sayesinde evrak işlerini ve bu işlerin sonuçlandırılmasını daha hızlı sağlayabildiği izlenimi edinilmektedir.

Yatırımcı vizesi (*Investor's Permit*):

Zambiya'da yatırımcı (18 yaş üzeri) olarak şirket açmanız ve işlerinizi Zambiya'da kalarak takip etmek istemeniz durumunda; en az 250 bin dolarlık (*makine/donanım vb.*) ithalatın/yatırımın veya finansal güvencenin belgelendirilmesi gerekmektedir. Bu vize ise "yatırımcı vizesi" (*investor's permit*) olarak adlandırılmaktadır.

İkinci bir kişinin de aynı şirket üzerinden "*investor permit*" kapsamında vize alabilmesi için ilave 150 bin dolar tutarında (*makine/donanım*) ithalatı / yatırımın veya finansal güvencenin belgelendirilmesi gerekmektedir.

Bir kişi, Zambiya'da hâlihazırda kurulu bir firma üzerinden de yatırımcı vizesi alabilmektedir. Bu durumda, bu kişinin de 150 bin dolar tutarında (*makine/donanım*) ithalatı / yatırımı veya finansal güvenceyi belgelendirmesi gerekmektedir.

Ancak her iki durumda da bu kişinin PACRA kayıtlarında firmaya "*ortak*" olarak kaydedilmesi gerekmektedir. Firmaya ortak sıfatını taşımak için ise ortaklık oranı bakımından herhangi bir eşik değeri bulunmamaktadır.

Potansiyel bir yatırımcı, Zambiya'ya ilk ziyareti kapsamında vize konusunda Zambiya Kalkınma Ajansından (ZDA) destek talep edebilir. ZDA, potansiyel yatırımcıya vize için davet mektubu iletebilir. Yatırımcı, Zambiya Göçmenlik Ofisine başvurusunda bu davet mektubunu da sunabilir.

Yatırımcının ZDA'ye kayıt yaptırdıktan ve yatırımcı lisansı aldıktan sonra - Göçmenlik Ofisiyle (veya diğer Zambiyalı resmi kurumlarla) bir sorun yaşaması halinde, bu sorunların daha çabuk çözülebilmesi amacıyla bu yatırımcının ilgili resmi kurumlarla görüşmelerine ZDA'den bir yetkili eşlik edebilir.

Oturum izni:

Söz konusu ilişkin tüm detaylara Zambiya Göç İdaresinin ilgili sayfasından erişilebilir.¹⁷ Bu kapsamda, örneğin, ilk başvuruda 1 yıl için yatırımcı izni/vizesi (*investor permit*) alınması halinde; ikinci başvuruda, bu izin 2 yıl süre için uzatılabilmekte olup; toplam 3 yıl boyunca firma faaliyetleri hakkında herhangi bir sorun tespit edilmezse, oturum iznine başvurulabilmektedir.

Kaynak: T.C. Lusaka Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği

¹⁷<https://www.zambiaimmigration.gov.zm/permit-types/>